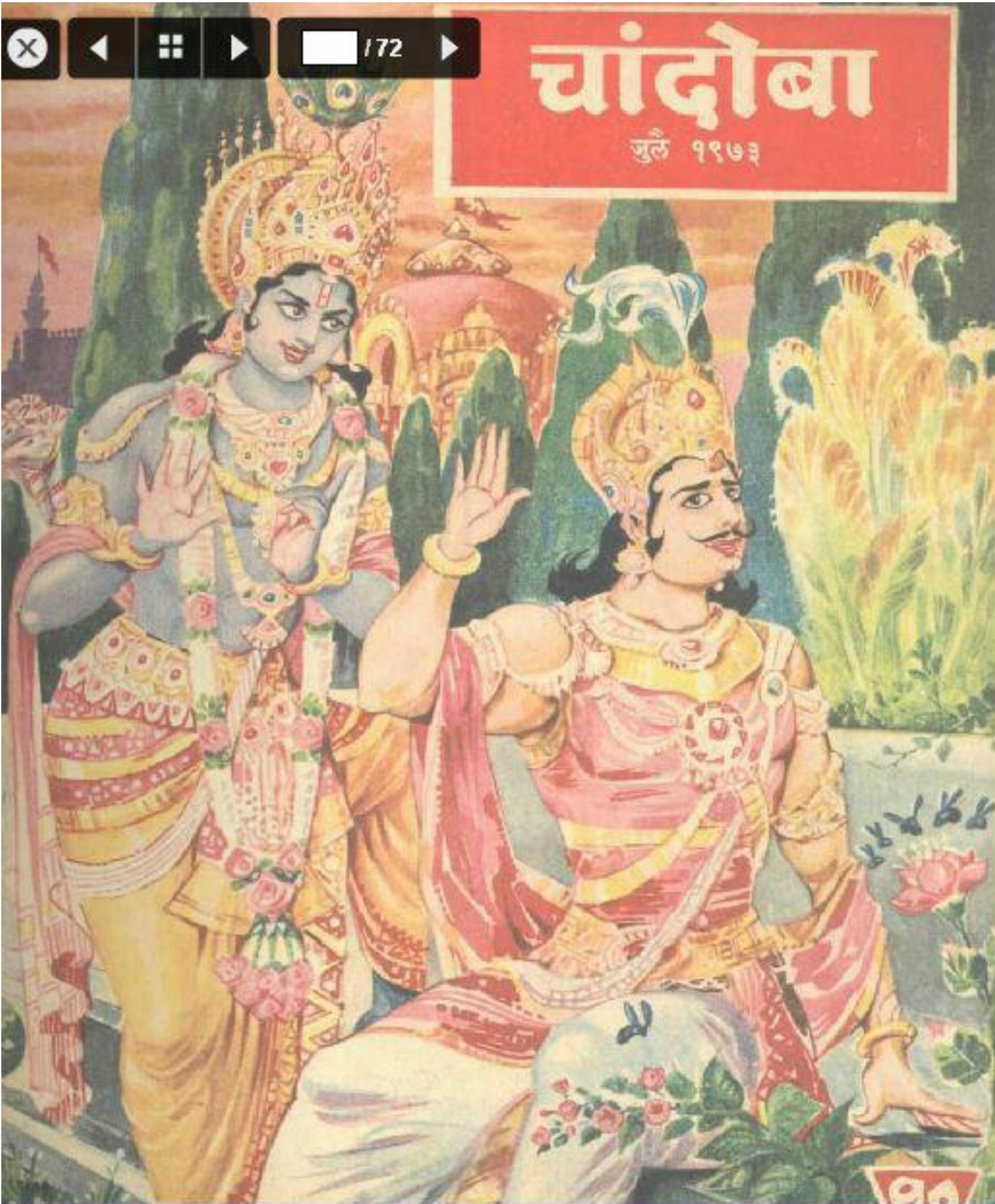

/72
चांदोबा
जुलै १९७३

चांदोबा

संस्थापक : नागिरेड्डी
संचालक : 'चक्रपाणी'

गरीब भोळ्याभाबड्या अशिक्षित खेडुतांना फसवून जादूटोणा करणारे भामटे कसे पैसे उकळतात याची उदाहरणे नित्य दृष्टोत्पत्तीस येतात. प्रजेच्या अज्ञानामुळेच भुताटकीचे प्रकार ही खेडोपाडी घडतात. याउलट सुशिक्षित समाजात भुताटकीचे प्रकार त्या मानाने कमी घडतात आणि मांत्रिकांची डाळ शिजत नाही. अशा फसव्या लोकांची लुच्चेगिरी चवाठ्यावर कशी आणता येते, हे या अंकातल्या 'जादूची कांडी' या गोष्टीत अवश्य वाचा.

वर्ष : २३ जुलै १९७३ अंक : १

अमरवाणी

तृणा दपि लघु स्थूल:,
तूला दपि च याचक:,
वायुना किम् ननीतो सौ?
त मयम् याचये दिति! ॥ १ ॥

[गवतापेक्षा कापूस हलका असतो, कापसापेक्षा भिकारी हलका (हीन) असतो; परंतु वारा किंवा हवा भिकाऱ्याला कां उडवून नेत नाही? कारण तो तिच्या जवळ ही भीक मागायला मागेपुढे पहात नाही यासाठी.]

बालसखीत्व, मकारण हास्यम्,
स्त्रीषु विवाद, मसज्जन सेवा,
गार्दभयान, मसंस्कृतवाणी,
षट्षु नरो लघुता मुपयाति ॥ २ ॥

[मुलांशी मैत्री, निष्कारण हंसणे, स्त्रियांशी वादविवाद असज्जनाची सेवा, गाढवाचे वाहन करून घेणे, अभद्र बोलणे या तिन्हीमुळे पुरुषाला हलकेपणा (कमीपणा) येतो.]

किम् पौरुषम् रक्षति यो न वार्तान्?
किम् वा धनम् नार्थिजनाय यत्स्यात्?
सा किम् क्रिया या न हितानुबद्धा?
किम् जीवितम् साधु विरोधि यद्वै? ॥ ३ ॥

[शरणागताचे रक्षण न करणारे पौरुष कशासाठी? याचकाला न दिले जाणारे धनच काय कामाचे? हिताशी ज्याचा संबंधच नाही असे काम कोणत्या उपयोगाचे? अशाच तऱ्हेने सज्जनांशी शत्रुत्व ज्यामुळे येते ते जीवितच काय कामाचे?

लघुत्व

दोन विवाह

चंडीपुर नावाच्या गावी देवनाथ नावाचा एक ब्राह्मण रहात असे. त्याला कमलाक्षी नावाची एक अत्यंत रूपवती कन्या होती. देवनाथकडे कुसुमायुध नावाचा एक विद्यार्थी विद्याभ्यास करीत असे कुसुमायुध व कमलाक्षी बरोबरच लहानाची मोठी झाली आणि वयाबरोबर त्यांचे परस्परांवर प्रेम वाढत गेले आणि दोघांनी परस्परांना मनाने वरले.

मध्यंतरी देवनाथने आपल्या मुलीसाठी एक चांगले स्थळ पाहिले व विवाहाच्या सर्व अटी ठरल्या. ते कळल्यावर कमलाक्षीने आपल्या प्रियकराला ते वृत्त कळविले आणि परस्परांची ताटातूट होण्याचा प्रसंग येऊन ठेपल्याबद्दल फार दु:ख व्यक्त करून काही तरी मार्ग काढायला विचारले.

कुसुमायुधने कमलाक्षीला एका जागी गुप्तपणे येऊन भेटायला आणि तेथून त्याच्याबरोबर पळून जाण्याच्या तयारीने यायला सुचविले. त्या जागी तिला घेऊन जायला एक नोकर येईल व त्याच्याबरोबर येऊन तिने भेटावे असे त्याने कळविले.

कमलाक्षी त्याप्रमाणे कुसुमायुधने पाठविलेल्या घोडेस्वाराबरोबर घोड्यावर बसून निघाली. परंतु तो घोडेस्वार कमलाक्षीला ठरलेल्या जागी घेऊन न जाता उजाडण्याच्या सुमारास एका दुसऱ्याच गांवी घेऊन गेला.

कमलाक्षीला संशय आला. तिने नोकराला विचारले–"काय रे! तुझे मालक कोठे आहेत?"

"माझे मालक? येथे मी मालक आणि तू मालकीण! आपण विवाह करून घेऊ म्हणजे झाले." तो नोकर म्हणाला.

ते ऐकून कमलाक्षी घाबरून गेली नाही. तरी स्वत:ला म्हणाली–"बरं तें कबूल,

सौ. कुसुम ना. जोग

पण लग्नासाठी भटजी व आवश्यक सामुग्री नको का आणायला? घेऊन ये."

कमलाक्षीच्या बोलण्यावर विश्वास ठेवून तो दुष्ट मनुष्य कमलाक्षीला आणि घोडयाला तेथेच सोडून लग्नाकरिता आवश्यक सामुग्री आणण्यासाठी निघून गेला.

नोकर निघून गेल्यावर कमलाक्षी घोडया-वर बसून एका माळयाच्या घरी गेली. माळी वृद्ध होता. त्याने सर्व गोष्टी विचारून घेऊन कमलाक्षीला आपल्या घरी आश्रय दिला.

तिकडे नोकर सर्व सामुग्री घेऊन आला. कमलाक्षीने त्याला फसविल्याचे कळले. तेव्हां आपल्या मालकाकडे जाऊन त्याने कमलाक्षी विरुद्ध त्याचे कान भरले. म्हणाला– "मालक! आपण सरळ स्वभावाचे आहां. स्त्रीस्वभाव आपल्याला माहीत नाही. मला काही लोकांनी धरून डांबून ठेवले आणि कमलाक्षी त्यांच्याबरोबर आनंदाने घोडयावर बसून पळून गेली. मी कसाबसा स्वतःचा जीव वांचवून आपणांस ते वृत्त कळविण्यासाठी आलो आहे.

[illegible] वाटले. म्हणून त्याच्या बापाने दुसऱ्या मुलीशी लग्न ठरविले तेव्हा तो निमूटपणे लग्नाला तयार झाला. वरपक्षातील लोक विवाह झाल्यावर आपल्या गावी परत जात असता कमलाक्षीच्या गावी एका उपवनात उतरले. कुसुमायुध सहज एकदा गावात फिरून यायला म्हणून निघाला. तेव्हां त्याला कमलाक्षीने एका जागी पाहिले व तिला आश्रय देणाऱ्या वृद्ध माळयाला तिने ती गोष्ट सांगितली. तो वृद्ध माळी कुसुमा-युधला भेटून त्याला आपल्या घरी बोलावून घेऊन आला.

कुसुमायुधला कमलाक्षी भेटली. तिच्या तोंडी त्याच्या नोकराची सर्व लबाडी त्याला कळली. त्याने तिच्याबरोबर देखील लग्न करून घेतले. त्याच्या पहिल्या बायकोला कुसुमायुधच्या तोंडी कमलाक्षी-वर जो प्रसंग आला होता तो कळला. म्हणून तिने त्याच्या दुसऱ्या लग्नास होकार दिले.

जादूची कांडी

एका गावी राहणारे सर्व लहान थोर गावकरी अगदी भोळे होते. त्या गावी एक दिवशी एक गिड्डा माणूस आला. तो दिवसभर गावात फिरला आणि संध्या-काळी एका पडक्या निर्जन घरासमोर येऊन ओटयावर बसला.

त्या घराच्या समोर कोण्या श्रीमंताचे घर होते. त्या घरासमोर एक फकीर ढोपरापर्यंत काळा अंगरखा घालून उभा होता. त्याच्या हातात एक काठी होती. काठीच्या एका टोकाला सिंहाकृती मूठ होती.

फकिर आपली काठी दाराच्या उंबरठ्या-वर आपटून म्हणाला–"अग ए फुटक्या नशिबाच्या बाई! मला भिक्षा दे!"

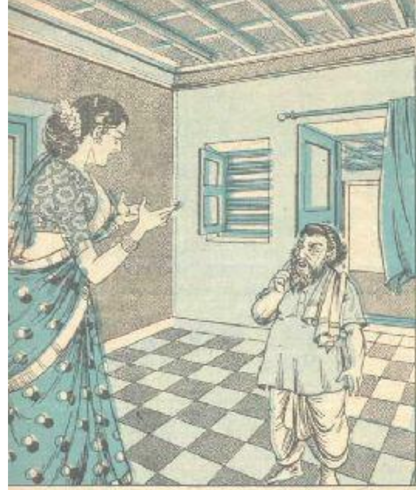
दुसऱ्या क्षणाला त्या घराच्या मालकिणीने भिक्षेचे गाठोडे बाहेर ठेवून दिले. फकीर ते गाठोडे घेऊन निघून गेला.

ते दृश्य पाहून तो गिड्डा मनुष्य चकितच झाला. त्या फकिराला पाहून ती बाई एवढी घाबरली कां? त्याला काहीच कळेना. तो फकीर उर्मटपणे बोलला होता? तरी तिने त्याला भिक्षा कशी काय दिली? तो गिड्डा बाईच्या घरी गेला आणि त्याने तिला विचारले–"काय हो बाई! तुम्ही त्या फकीराला शिव्या देऊन हाकलून लावण्या-ऐवजी भिक्षा दिलीत, हे कसे काय?"

त्या बाईने, त्या गिड्डयाकडे आश्चर्य-चकित नजरेने एकदा पाहिले आणि विचारले–"तुला माहीत नाही का?"

"मला नाही माहीत. मी आजच तुमच्या गावी आलो." तो गिड्डा मनुष्य म्हणाला.

तेव्हां ती बाई भीतभीत म्हणाली– "तुला काय सांगू बाबा? हा फकीर राक्षसा-सारखा आमच्या पाठीस लागला आहे. तू त्याच्या हातात एक काठी पाहिलीस ना?

ती जादूची कांडी आहे. तो ती कांडी ज्या कोणाच्या उंबरठ्यावर आपटतो त्याला तो मागेल ती भिक्षा द्यावी लागते. ती कांडी फकीराला तो उंबरठ्यावर आपटल्याबरोबर कोणती तरी अद्‌भुत शक्ती मानेवर येऊन बसते. तो फकीर भिक्षा घेऊन निघून गेला की डोके ठिकाणावर येते. तो भिक्षा घेऊन गावाबाहेरच्या बागेत बसून खातो."

तो गिड्डा मनुष्य त्या फकिराचा तो विलक्षणपणा ऐकून थक्क झाला. पण थोडा वेळ विचार करून म्हणाला–"काय हो, मग तो एखाद्या श्रीमंताच्या घरी जाऊन त्याच्यावर कां मंत्र टाकीत नाही? त्याला आयुष्यभराची भिक्षा एकदम मिळेल!"

"मी एकदां सांगितले ना, ती जादूची कांडी भिक्षेसाठी आहे. पोटभर खाण्यापुरती भिक्षा त्या कांडीने मिळते. भिक्षा मिळाल्यानंतर त्या कांडीचा उपयोग दुसऱ्या दिवसापर्यंत होत नाही." ती बाई म्हणाली.

"गावातल्या एखाद्या माणसाने त्या फकीराच्या हातातली ती काठी हिसकावून कां नाही घेतली?" गिड्डा माणसाने विचारले.

ती बाई आश्चर्य आणि भय वाटल्यासारखी थरथर कांपत म्हणाली–"इतकी हिंमत कोण करणार?"

"मी घेऊन येतो ती काठी!" तो गिड्डा मनुष्य म्हणाला.

"या गप्पा माझ्यासमोर नको बोलूस! तुझा काय पराक्रम आहे तो संध्याकाळी रामाच्या देवळात सर्व गावकरी पुराण ऐकायला जमतील तेव्हां सांग." असे सांगून त्या बाईने त्याला जायला सांगून दार बंद करून घेतले.

त्या दिवशी संध्याकाळी रामाच्या देवळात तो गिड्डा मनुष्य गेला आणि सर्व गावकऱ्यांना त्याने योजलेला कार्यक्रम सांगितला. म्हणाला–"तुमची सर्वांची मदत मिळाली तर मी हे काम करून दाखवीन."

काही लोकांनी गिड्ड्या माणसाच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले. काही लोक त्याचे ते विचित्र रूप पाहून हसले. काही लोकांनी त्याला विचारले–"आमच्याकडून तुला कोणत्या तऱ्हेच्या मदतीची अपेक्षा आहे?"

गिड्ड्या माणसाने थोडक्यात सर्व गोष्टी समजावून सांगितल्या आणि तो उतरला होता तिकडे निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी अमराईत फकीर घोरत पडला असता गिड्डा गेला. तो पोचला त्याच वेळी फकिराची झोप मोडली. परंतु गिड्ड्याने झोपेचे सोंग केले आणि पडून राहिला. फकिराने गिड्ड्याला आळशी भिकाऱ्यांपैकी एक समजून त्याच्याकडे दुर्लक्ष केले. उशाशी ठेवलेली आपली कांडी घेऊन गावाकडे निघाला.

फकीर भिक्षा मागून परत आला तरी गिड्डा मनुष्य घोरत पडला होता. त्याच्यासमोर एक मडके उपडे ठेवलेले होते. मडक्याजवळच एक लोखंडाची सळई ठेवलेली होती.

झाडावर बसलेला कावळा 'कावकाव' करू लागल्याबरोबर गिड्डा जणुंकाही आतांच झोप मोडल्यासारखा उठला. त्याने फकिराकडे चकित झाल्यासारखे निरखून पाहिले. नंतर सळई घेऊन तीनदा मडके वाजविले. इतक्यात पुष्कळ गावकरी आले आणि त्यांनी त्या गिड्ड्यासमोर निरनिराळे खाद्य-

पदार्थ आणून ठेवले. त्यापैकी गिड्ड्याने त्याला ज्या पदार्थांची गरज होती तेवढे ठेवून घेतले आणि बाकी परत केले.

फकिराला प्रथम गिड्ड्याचा तो विक्षिप्तपणाच वाटला. परंतु त्याच्यासमोर गावकऱ्यांनी निरनिराळे खाद्यपदार्थ आणून ठेवलेले पाहून मात्र आश्चर्यचकित होऊन त्याने तोंडात बोटेच घातली. म्हणजे आपल्या काठीपेक्षा याचे हे मडके आणि लोखंडी सळईच जास्त कामाची दिसतात. आपल्याला उन्हांत वणवण फिरल्यावर काठीच्या मदतीने भिक्षा मिळते आणि या गिड्ड्याला बसल्याजागी सर्व पदार्थ मिळतात. असा विचार करून तो गिड्ड्याला

येऊन म्हणाला—"काय मित्रा! कसं काय? बरं आहे ना?"

"आमचं सोड! आपलं सांग! तुझं कसं काय?" गिड्डचाने फकिराला विचारले.

"आता मी काय सांगू मित्रा! वय वाढत चालले आहे आणि गावात वणवण फिरावे लागते आहे." फकीर आशा लावून मडक्याकडे पहात म्हणाला.

गिड्डा सर्व कळले असून ही काही न कळल्यासारखा फकिराच्या तोंडाकडे पहात बसून राहला. मडक्याचे महत्व फार आहे या गोष्टीची खात्री फकिराला पटेपर्यंत त्याने गंभीर मुद्रा करून बसण्याचे ठरविले.

संध्याकाळी पुन्हां मडक्यावर सळईने तीनदां वाजविल्यानंतर गावकरी खाद्यपदार्थ घेऊन आलेले पाहून मात्र ते मडके आणि सळई मंत्रविलेली असल्याची फकिराची खात्री पटली. त्याला राहवले नाही. म्हणाला—"मित्रा, तू आहेस तरुण, चार गल्लचा फिरून येणे तुला जड जाणार नाही. मी आहे म्हातारा. तेव्हां तू माझी जादूची

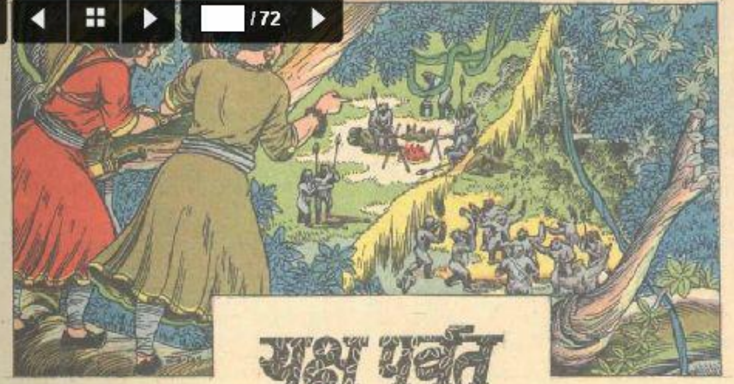
दे. अल्ला! तुला दुवा देईल."

गिड्डा म्हणाला—"दुसऱ्या कोणी मागितले असते तर मी दिलेच नसते. परंतु तू मित्राचे नातेच जोडलेस, तेव्हां आतां सुटकाच नाही." असे सांगून त्याने आपले ते मडके आणि सळई फकिराला दिली आणि फकिराची काठी मागून घेतली.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी फकीर झोप मोडल्यावर गिड्डा कोठे आहे, पाहू लागला. परंतु अंबराईत तो कोठेच दिसला नाही. तो दुपारपर्यंत अंबराईत बसून राहला. नंतर त्याने तीनदा सळईने मडके वाजविले. परंतु खाद्यपदार्थ घेऊन कोणीच आला नाही. शेवटी रागावून त्याने ते मडके जमिनीवर आपटले आणि गावात भीक मागायला निघाला परंतु गावकऱ्यांनी त्याला कुत्र्यासारखे हाकलून लावले.

त्यानंतर तो ते गांव सोडून कायमचा निघून गेला. ती गोष्ट कळल्यावर गावकऱ्यांना स्वतःच्या मूर्खपणाचे हंसू आले.

यक्ष पर्वत

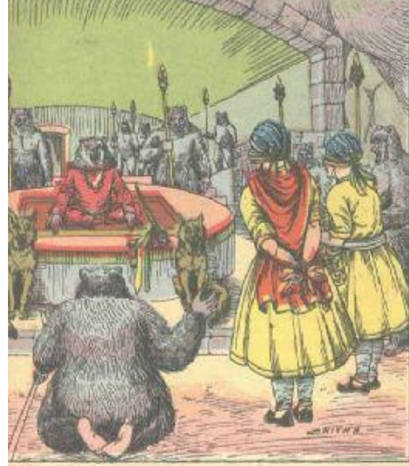
[१२]

[लुटेऱ्यांचा पुढारी समरबाहू याच्या रक्षणार्थ जीवदत्त व खड्गवर्मा दोघे निघाले. त्यांना वाटेत अस्वल जातीचे लोक गुलामांकडून काम करवून घेत असलेले दिसले. जीवदत्त व खड्गवर्मा दोघे त्यांच्याजवळ जाऊ लागले तेव्हां त्यांना एका जागी धुराचे लोट आकाशात उडत असलेले दिसले. तो धूर पाहून त्या दिशेनेच दोघे निघाले. पुढे—]

खड्गवर्मा व जीवदत्त त्या झाडांच्या अगदी जवळ जाऊन पोचले. तेथूनच धुराचे लोट आकाशात उडत होते. दोघे एका झाडावर चढून, अस्वल जातीचे लोक काय करीत आहेत, पाहू लागले. धूर येत होता त्याच्या जवळपासच भुयाराचे दार त्यांना दिसले. तेथे अस्वल जातीच्या लोकांनी शिकार करून आणलेली रानटी जनावरे एकेक करून ती भाजण्याचे काम चालू होते. काही लोक डफ वाजवून अस्वलांना नाचवून लोकांची करमणूक करीत होते.

खड्गवर्मा आणि जीवदत्त दोघांना समरबाहू दिसला नाही. भुयाराच्या दारात प्रवेश केल्यावर खाली उतरण्यासाठी पायऱ्या होत्या त्या मात्र त्यांना दिसत होत्या.

"जीवदत्त! या अस्वल जातीच्या लोकांची राहण्याची जागां या भुयारात

अनुयायाला हे लोक भाजून खाण्याच्या हेतूने नक्कीच घेऊन गेलेले नाहीत."

खड्गवर्मा झाडाच्या उंच फांदीवर चढून म्हणाला–" हे लोक शिकार करून आणलेली जनावरे भाजण्याचे काम करीत आहेत, माणसांना भाजीत नाहीत."

खड्गवर्मा व जीवदत्त आपसांत अस्वल जातीच्या लोकांविषयी इकडे बोलत असतां तिकडे त्या जातीचा पुढारी समरबाहू व त्याच्या अनुयायाला आपल्या गुरूसमोर धरून घेऊन गेला आणि लवून नमस्कार करून म्हणाला–" गुरु भल्लूक ! या दोघांना आम्ही जंगलांत धरले. हे लोक शूर, आणि पराक्रमी दिसतात. यांना आपला गुलाम करून घेणे कठीण दिसते आहे."

गुरु भल्लूक एका गोलाकृती समतल मैदानात एका खडकावर बसला होता. त्याच्या डोक्यावर अस्वलाचे डोके मुकुटासारखे ठेवलेले होते. त्यामुळे त्याचे तोंड स्पष्ट दिसत नव्हते. गुरु भल्लूक बसला होता त्याच्या दोन्ही बाजूला दोन भयंकर लांडगे 'आ' वासून बसलेले होते. अस्वल जातीचे लोक भाले घेऊन आपल्या कैद्यांवर करडी नजर ठेवून उभे होते.

थोड्याच वेळात अस्वल जातीचे लोक समरबाहू व त्याच्या अनुयायाला ठार

कारण ते रानटी लोक लांडग्यांना त्यांच्या-वर सोडण्याला अगदी तयार दिसत होते.

अस्वल जातीचा नायक जे म्हणाला ते ऐकून गुरु भल्लूक समरबाहू व त्याच्या अनुयायाकडे काही वेळ पहात उभा राहीला व म्हणाला–" तुमचा पेहराव पाहून तुम्ही कोणत्या तरी शहरातले राहणारे असाल असे दिसते आहे; पण काय रे, तुम्ही या जंगलात कसे काय आलात ?"

काय उत्तर द्यावे हे समरबाहूला सुचले नाही. म्हणून काही वेळ स्वस्थ राहील्यावर तो म्हणाला–" मी शहरातला राहणारा नाही. सिंधच्या वाळवंटातून या प्रदेशात आलो आहे. माझे अनुयायी शेदोनशे वर आहेत. त्यांना मी तुमच्याकडे कैद झाल्याची गोष्ट केव्हां तरी कळल्याशिवाय राहणार नाही. ते लोक तुझ्या या भुयारातल्या घराचा व तुझा समाचार घ्यायला आल्याशिवाय राहणार नाहीत."

" तुझ्या आवाजावरून तुझे धाडस जे दिसते आहे ते वाखाणण्यासारखेच आहे !" असे म्हणत गुरु भल्लूक हंसला आणि पुढे म्हणाला–" तुझे अनुयायी माझ्या या भुयारातल्या घरापर्यंत येण्यापूर्वीच माझे अस्वल जातीचे सेवक आणि लांडग्यांचे कळप त्यांना ठार करून मेजवानी उडवितील. म्हणून

माझ्यासमोर तुझ्या या फुशारक्या कुचकामाच्या आहेत. तुला व तुझ्या या अनुयायाला पकडून तुमच्या दोघांकडून शेतीची कामें इतर गुलामासारखी कशी करवून घ्यायची हे मला चांगले माहीत आहे."

गुरु भल्लूक बोलायचे थांबला असेल एवढ्यात त्याचे दोघे अनुयायी धावत प्रवेश करून समरबाहू व त्याच्या अनुयायाला पाहून जागच्या जागी थबकले. गुरु भल्लूकने त्यांना विचारले–" काय रे, काय भानगड आहे ?"

ते दोघे तो प्रश्न ऐकून समरबाहूकडे पाहू लागले. तेव्हां गुरु भल्लूक रागावून दरडावीत म्हणाला–" किती ही गुप्त गोष्ट

असली पाहिजे. पलीकडे जंगलात जायला आणखी एखादी चोरवाट या भुयाराला नक्कीच असली पाहिजे. हे लोक समरबाहूला भाजून खातील असे नाही मला वाटत." खड्गवर्मा म्हणाला.

जीवदत्तने एकदा चारी बाजूला दृष्टी फिरवून पाहिले आणि हळूच म्हणाला–" मला सुद्धा तू म्हणतोस तेच वाटते. हे अस्वल जातीचे लोक नरभक्षक असतील असे नाही मला वाटत. तो स्वर्णाचारी उगाच एवढा घाबरला आहे. हे लोक शेतकी करतात व ज्या कोणाला आपला बंदी करून घेतात त्याला गुलाम करून घेऊन राबवीत असतील. या पलीकडे ते

असली तरी सांगा. हे दोघे कैदी आपल्या केसाला ही धक्का लावू शकणार नाहीत. मी या दोघांना लांडग्यांच्या खडकाकडे पाठवितो!"

"गुरु भल्लूक! फक्त आपल्यालाच ही गोष्ट सांगण्यासाठी आम्ही आलो आहो." असे म्हणत दोघांनी अगदी जवळ जाऊन त्याच्या कानात काहीतरी सांगितले.

गुरु भल्लूक ते ऐकून आश्चर्यचकित झाल्यासारखा दिसला. समरबाहूला धरून आणणाऱ्या अस्वल जातीच्या नायकाकडे वळून रागावल्यासारखा तो म्हणाला–"तुझे डोके फिरले आहे वाटते?" नंतर थोडा वेळ थांबून म्हणाला–"ठीक! या दोघां

करा पाहू! यांना पहिल्याने मोकळे करून भाले द्या!"

गुरु भल्लूकाचा हुकूम झाल्याबरोबर त्याच्या अनुयायांनी दोघां कैद्यांना सोडले आणि त्यांच्या हातात भाले देऊन "चला तर!" सभामंडपाच्या बाजूला असलेल्या दरवाज्याकडे चोर असे म्हणत घेऊन गेले.

ते निघून गेल्यावर गुरु भल्लूक आपल्या अनुयायांना सावध करीत म्हणाला–"त्या दोघां नवीन लबाडांनी आपल्या गुहेतल्या सर्व गुप्त गोष्टीची माहिती करून घेतली असावी. त्यांच्यावर करडी नजर ठेवा. त्यांना धरून घेऊन या माझ्यासमोर!"

"गुरु भल्लूकाची आज्ञा!" असे म्हणत दहा बारा अनुयायी त्याला लवून नमस्कार करून भुयाराच्या जिन्याकडे गेले.

झाडाच्या फांदीवर बसून खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांना दिवसा अस्वल जातीच्या लोकांच्या गुहेत शिरण्यात धोका आहे असे वाटले. अस्वल जातीचे लोक अस्वलांना नाचवीत शिकार करून धरून आणलेल्या जनावरांना भाजून त्यांचे मांस खाऊ लागले होते. कडक ऊन पडले होते. जीवदत्त झाडावरून उतरत खड्गवर्माला म्हणाला–"खड्गवर्मा! जे काही पहावयाचे होते,

वेळ घालविणे फुकट आहे. शिवाय पोटात कावळे कोकलू लागले आहेत. जवळपास कोठे तरी तळे असेलच आपण आंघोळ वगैरे उरकून घेऊन झाडांवरची फळे खाऊन घेऊ या. काळोख पडल्यावर गुहेत प्रवेश करावयाचा आहे."

खड्गवर्मा काही बोलल्याशिवाय झाडावरून खाली उतरून आला. सुदैवाने एक तळे त्यांना दिसले. त्या तळ्याच्या चहुंफेर दाट झाडी होती. रानटी जनावरे पाणी पिऊन गेल्याचे त्यांच्या पावलांच्या खुणावरून स्पष्ट दिसत होते.

"खड्गवर्मा! लवकर आंघोळ करून येथून पाय काढला पाहिजे. रानटी जनावरे व रानटी जातीचे लोक याच तळ्याचे पाणी पीत असावेसे दिसते आहे." जीवदत्त म्हणाला.

जीवदत्तचे बोलणे अद्याप संपले नव्हते. त्याच वेळी चारपाच रानटी कोंबडे ओरडत झाडीतून बाहेर आले. त्यांना पाहून खड्गवर्माने एक बाण त्यांना मारला आणि म्हणाला–"रानटी कोंबड्याचे मांस खाऊन बरेच दिवस झाले नाही?"

परंतु बाण कोंबड्याला लागलाच नाही. सर्व कोंबडे ओरडत उडून पळून गेले. परंतु त्याच वेळी एका माणसाची किंकाळी मात्र ऐकू आली–"गुरु भल्लूक! मेलो!"

तो आवाज ऐकून खड्गवर्मा व जीवदत्त परस्परांकडे चकित होऊन पाहू लागले.

जीवदत्त म्हणाला–"खड्गवर्मा! विचित्रच दिसते आहे की रे! तू जो बाण सोडलास तो रानटी कोंबड्याला लागला नाही. झाडीत लपून बसलेल्या कोणत्या तरी जंगली माणसाला लागला. पण हा गुरु भल्लूक कोण आहे?" असे म्हणत जीवदत्त झाडीत शिरला. खड्गवर्मा देखील त्याच्या पाठोपाठ झाडीत शिरला.

खड्गवर्मा व जीवदत्तने झाडीत शिरून अगदी जवळ जाऊन पाहिले, अस्वलाचे कातडे पांघरून आलेला अस्वल जातीचा एक मनुष्य तडफडत पडला होता. खड्गवर्माचा बाण त्याच्या छातीला लागला होता.

जीवदत्त जवळ जाऊन त्याला म्हणाला–"तुझ्या पेहरावावरूनच तू कोण आहेस हे आम्हांला कळले आहे. आम्ही तुला ठार करण्याच्या हेतूने हा बाण सोडला नव्हता. पण काय रे, तू या झाडीत शिरून काय करीत होतास?"

त्या जखमी माणसाने जीवदत्त म्हणाला ते ऐकले; परंतु तो उत्तर देण्याच्या स्थितीत नव्हताच. तो झाडीतच तडफडत बडबडत होता–"गुरु भल्लूक! गुरु भल्लूक!"

"जीवदत्त! हा एक दोन क्षणांचाच पाहुणा दिसतो आहे. हा रानटी कोंबड्यांच्या शिकारीला येऊन दबा धरून कोठे तरी बसला असावा किंवा आपल्यावर नजर ठेवण्यासाठी त्याच्या मालकाच्या आज्ञेने लपून बसला असावा." खड्गवर्मा म्हणाला.

तुझ्या प्रश्नाचे उत्तर देणाऱ्या त्या बिचाऱ्याचा जीव गुरु भल्लूकाच्या आत्म्यात अंतर्धान झाला असावा! असे म्हणत जीवदत्तने एकदां मागे वळून पाहिले.

खड्गवर्माने जवळ जाऊन अस्वल जातीच्या त्या मृत माणसाची प्रत्येक वस्तू व कपडे लक्षपूर्वक तपासून पाहिले. तेव्हां त्याला तो मेला असल्याचे कळले. विशेष कळण्यासारखे आणखी दुसरे काही नाही हे पाहून तो जीवदत्त बरोबर झाडीतून बाहेर तलावाच्या काठी आला.

वरची फळ तोडून पोटभर खाऊन घेतली. काही वेळ दोघे एका झाडाखाली विश्रांती घेत पडून राहले. विचार करतां करतां गुहेत राहणाऱ्या अस्वल जातीच्या लोकांना आपण या प्रदेशात आल्याचे कळले असावे अशी एक शंका त्यांच्या मनाला चाटून गेली. तरी समरबाहूला सोडविल्याशिवाय तिकडून जावयाचे नाही असे दोघांनी मनाशी पक्के ठरविले.

सूर्यास्त झाला आणि हळूहळू काळोख पडू लागला. दोघे गुहेकडे निघाले. कोणी गुप्तपणे पाठीमागून किंवा झाडावरून त्यांना धरायला टपून तर बसला नसेल अशी भीती सारखी त्यांना वाटत होती व ते तितकेच सावधगिरीने पुढे जात होते. थोड्या वेळाने ते त्या गुहेच्या दाराजवळ आले. गुहेच्या वरच्या बाजूला किंवा खाली जिन्याजवळ त्यांना कोणी पहाऱ्याला बसलेला दिसला नाही.

"खड्गवर्मा! तुला येथली जागा व परिस्थिती कळली ना? आपल्याला ते सहजी कैद करणार आहेत व आपण स्वतःच त्यांच्या जाळ्यात पडत आहो, असे त्यांना वाटत असेल. परंतु यानंतर थोड्याच वेळाने त्यांच्या जातीचा सर्वनाश होणार आहे, ही गोष्ट कदाचित यांच्या ध्यानीमनी देखील नसेल!" जीवदत्त असे म्हणत गुहेच्या पायऱ्या उतरू लागला.

खड्गवर्मादेखील त्याच्या पाठोपाठ पायऱ्या उतरू लागला. दोघे पायऱ्या उत-

रून एका वळणावर काळोखातून जाऊ लागले त्याच वेळी दहा बारा अस्वल जातीचे लोक काळोखातून बाहेर आले आणि भाले उगारून म्हणाले–"जागच्या जागी उभे रहा! एक पाऊलदेखील पुढे टाकलेत तर हे भाले तुमच्या अंगात आर-पार जातील."

जीवदत्त त्यांच्याकडे पाहून स्मित करीत म्हणाला–"अरे, तुम्ही या निर्जीव भाल्यांना आमची शिकार करायला कशाला लावता? लांडग्यांसमोर घेऊन जा आम्हांला. परंतु त्यापूर्वी गुरु भल्लूकाचे दर्शन घ्यायची आमची इच्छा आहे."

तेव्हां अस्वल जातीचा एक मनुष्य हळूच म्हणाला–"अरे, मोठ्याने ओरडू नकोस. गुरु भल्लूक आपली इष्टदेवी वृकेश्वरी हिच्या पूजेला बसले आहेत. तुम्हांला आम्ही आधी लांडग्यांच्या खडका-जवळ नेऊन पोचवितो. तेथून तुम्ही जिवंत परतलात तर गुरु भल्लूकाच्या दर्शनास घेऊन जाऊ."

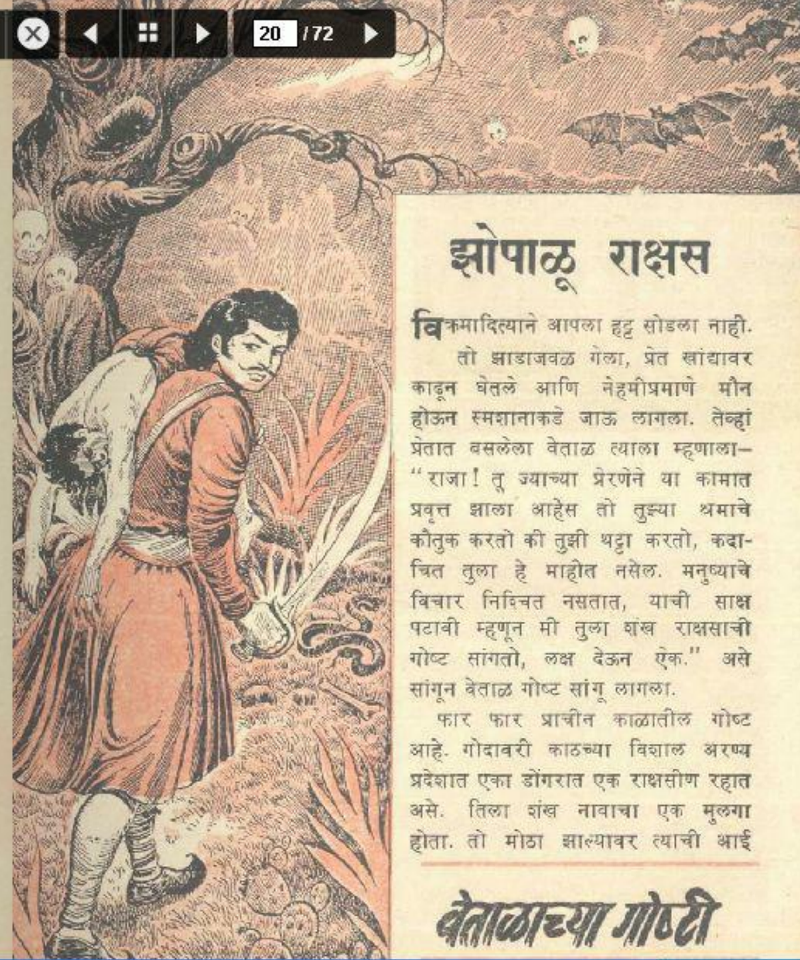
लांडग्यांचा खडक!" जीवदत्त आपले हसू आवरीत म्हणाला.

"घाई करण्याचे कारण नाही, आपण तिकडेच जातो आहो." असे सांगून अस्वल जातीचे लोक खड्गवर्माला घेऊन भुयारात पुढे निघाले. त्यांना दुरून लांडग्यांचे भयंकर ओरडणे ऐकू येत होते. भयभीत होऊन ओरडणाऱ्या माणसांच्या किंकाळ्या गुहेत ऐकू येत होत्या. सर्व गुहा जणुकाही हादरून जात होती.

"खड्गवर्मा! हा आवाज समरबाहूचा व त्याच्या अनुयायांच्या वाटतो आहे. लांडगे त्यांचे लचके तोडायला निघाले आहेत की काय?" जीवदत्त शंका करीत म्हणाला.

खड्गवर्मा त्याचे उत्तर देणार एवढ्यात अस्वल जातीच्या लोकांपैकी एकजण भाला उगारून म्हणाला–"गप्पबस! थोड्याच वेळाने तुम्हांला डोळ्यासमोर लांडगे काय करीत आहेत, ते दिसेल!" (क्रमशः)

झोपाळू राक्षस

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौन होऊन स्मशानाकडे जाऊ लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा! तू ज्याच्या प्रेरणेने या कामात प्रवृत्त झाला आहेस तो तुझ्या श्रमाचे कौतुक करतो की तुझी थट्टा करतो, कदा-चित तुला हे माहीत नसेल. मनुष्याचे विचार निश्चित नसतात, याची साक्ष पटावी म्हणून मी तुला शंख राक्षसाची गोष्ट सांगतो, लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

फार फार प्राचीन काळातील गोष्ट आहे. गोदावरी काठच्या विशाल अरण्य प्रदेशात एका डोंगरात एक राक्षसीण रहात असे. तिला शंख नावाचा एक मुलगा होता. तो मोठा झाल्यावर त्याची आई

वेताळाच्या गोष्टी

त्याला म्हणाली–"बाळ, मी आपले सर्व आयुष्य या जंगलात काढले. परंतु कोणी कधी माझ्या वाटेला गेले नाही की मी कोणाला कोणत्या ही प्रकारचा त्रास दिला नाही. आता मी चार आठ दिवसा-चीच पाहुणी आहे. मी शंकराचे स्मरण करून तपश्चर्या करीन व शिवलीन होऊन जाईन. तू मनुष्य वस्तीत शिरून त्यांना धमकावून अगर अन्य प्रकारे स्वत:चा उदर निर्वाह चालव."

असे सांगून राक्षसीण तपश्चर्या करण्यास निघून गेली. शंखने एका डोंगराच्या शिखरावरून पायथ्याच्या मनुष्यवस्तीकडे पाहिले. मनुष्यवस्तीत जाऊनच आपले पोट [illegible] लागणार, असा त्याने विचार केला. प्रथम झोप काढू या, असा विचार करून तो एका गुहेत शिरला. तेथे ऊन लागणार नाही असे त्याला वाटले आणि तो झोपला.

शंखने डोंगराच्या शिखरावरून मनुष्य वस्तीकडे पाहिले तेव्हां गावातल्या लोकांनी सुद्धां त्याला पाहिले आणि म्हणाले–"बाप रे बाप! केवढा मोठा राक्षस आहे!" त्यानंतर कित्येक लोकांनी घराबाहेर येऊन त्या राक्षसाला पाहिले.

सर्वांना वाटले की हा राक्षस गावात शिरून लोकांना खाणार आणि चार पांच महिन्यात गावात एक ही मनुष्य किंवा प्राणी उरणार नाही. त्या गावाच्या राजाने सर्वांना भाले, तलवार, धनुष्य बाण वगैरे शस्त्रास्त्रे स्वरक्षणासाठी दिली. राक्षस गावात शिरला तर त्याला कसे ठार करा-वयाचे याविषयी पुष्कळ उपाय योजले.

त्या दिवशी रात्री त्या गावात कोणी झोपलाच नाही. कोणी दिवादेखील लावला नाही. सर्वांची नजर डोंगराकडे होती.

परंतु राक्षस त्या गावात आला नाही. दिवसामागून दिवस गेले. परंतु राक्षस आला नाही. लोकांना त्या राक्षसाची भय-भीती राहली नाही. काही लोकांना वाटले की राक्षस आणखी कोठल्या तरी जंगलात [illegible] साहस करून शेतीभातीची कामे करू लागले आणि गुराढोरांना जंगलात चरा-यला घेऊन जाऊ लागले.

असेच काही महिने लोटले, परंतु राक्षस दिसला नाही की त्याचे चिन्हदेखील लोकांना कोठे आढळले नाही. काही लोक परशु, भाले, तलवारी आणि धनुष्य बाण घेऊन डोंगर चढून गेले. त्यांना एका जागी शंख झोपला होता ती गुहा दिसली. गुहेतून घोरण्याचा आवाज ऐकू येत होता. ती तरुण साहसी मंडळी त्यानंतर डोंगरावरून खाली उतरून आली. त्यांनी गावकऱ्यांना राक्षस कोठे गेला नसल्याचे आणि गुहेत घोरत पडला असल्याचे सांगितले.

काही अनुभवी वडील मंडळी सांगू लागली की राक्षसाचे बळ झोपेतच असते. म्हणजे झोपून उठल्यावर त्यांच्या अंगात इतकी शक्ती येते की त्यांना जिंकणे अगर ठार करणे अशक्य होते.

ते ऐकून लोक जास्तच घाबरले.

राजाने आपल्या मंत्र्याला बोलावून त्याचा सल्ला घेतला. म्हणाला–"राक्षस जंगलातच आहे आणि गुहेत झोपलेला आहे. कदाचित तो झोपला असतांनाच त्याला ठार करणे सोपे जाईल. जागा झाल्यावर त्याला ठार करणे अशक्य होईल."

मंत्री म्हणाला–"राक्षस हा गावाला नेहमीच एक धोका आहे. म्हणून संधी

मिळेल तेव्हां त्याला ठार करणेच शहाण-पणाचे होईल."

परंतु तो सल्ला प्रधानाला रुचला नाही. तो म्हणाला-"महाराज, आपण हत्ती, वाघ, सिंह अस्वल इत्यादि जंगली जना-वरांना पकडून त्यांच्याकडून निरनिराळी कामे करवून घेतो. तेव्हां या राक्षसाला सुद्धा शिकवून त्याच्याकडून कामे करवून घेणे अशक्य नाही. तो फार तर शंभर माणसांचे अन्न भक्षण करील, परंतु हजार माणसांचे काम करील. आपल्या राज्यावर शत्रूची वांकडी नजर फिरकणे शक्य नाही. राक्षसाला पोटभर खायला मिळाले की झाले. तो इमानदार व स्वामिभक्त असतो. [illegible] राक्षस माणसापेक्षा जास्त विश्वास-पात्र असतो. म्हणून तो झोपून उठला तरी घाबरण्यासारखे काहीच नाही. त्याच्या करवी आपण कामे करवून घेऊ."

तो सल्ला राजाला व इतर लोकांना सुद्धा रुचला. त्यानंतर लोकांच्या मनात देखील त्या राक्षसविषयी सहानुभूती उत्पन्न झाली. त्यानंतर काही काळ लोटल्यावर त्या देशात दुष्काळ आला.

वडीलधारी मंडळी म्हणू लागली-"राक्षस खाली उतरून कां नाही येत बुवा? तो गोदावरी नदीला वळवून आपल्या गावाजवळ आणू शकेल. पाताळगंगेला तो वर आणू शकेल. तो राक्षस आपल्या गावाजवळ रहात असून आपल्याला त्याचा काय उपयोग?"

दुष्काळापाठोपाठ चोऱ्या व मारामाऱ्या सुरू झाल्या. रात्रीच्या वेळी चोर आणि लुटेरे गावात शिरून घरेदारे लुटू लागले. कोणी आडवा आला तर त्याला ते कापून काढू लागले.

तेव्हां गावातली वडीलधारी मंडळी सांगू लागली की राक्षसाला जागा करण्याची तीच खरी वेळ आहे. तरुणमंडळींनी साहस व हिंमत करून त्या राक्षसाला जागे करावे.

"काय म्हणता? झोपणाऱ्या राक्षसाला जागा करायचा? झोपेत एक तर तो ऐक- [illegible] मोडली तर तो इतका चिडेल की जो समोर दिसेल त्याला कच्चा खाऊन टाकील." तरुण मंडळी म्हणाली.

त्यानंतर बरोबर एका वर्षाने शत्रूने त्यांच्या राज्यावर स्वारी केली. आतां दुर्लक्ष करणे शक्यच नव्हते. म्हणून सेना-पती काही तरुण मंडळींना बरोबर घेऊन राक्षसाच्या गुहेकडे निघाला. त्यांनी गुहेत डोकावून पाहिले. परंतु गुहेत राक्षस नव्हता. तो गुहेतून कोठेतरी निघून गेला होता. त्या राज्यावर शत्रूने स्वारी करून ते राज्य काबीज केले. राक्षस गावात आला नाही व त्याने प्रजेला मदत केली नाही. म्हणून लोकांनी नानाप्रकारे त्याला शिव्या शाप दिल्या.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला-"राजा! गावातली प्रजा राक्षसाचे नुसते नाव ऐकूनच किती भ्याली होती. नंतर राक्षस जवळ असल्याबद्दल तिला आनंद झाला आणि शेवटी तिने त्याला शिव्या-शाप द्यायलासुद्धा मागेपुढे पाहिले नाही. आतां मला हे कळत नाही की प्रजेच्या मनात त्या राक्षसाविषयी कधी प्रेम उपजले होते की नाही. या शंकेचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

तेव्हां विक्रमादित्य म्हणाला-"प्रजेच्या मनात राक्षसाविषयी प्रेम किंवा द्वेष उत्पन्न होण्याचा प्रश्नच उद्भवत नाही. प्रजेच्या मनात राक्षस हा एक फार मोठी शक्ती होता. शक्तिविषयी प्रेम किंवा आदर कोठून असणार? त्याच्यापासून धोका आहे हे कळताच प्रजा भिणार. त्याच्यापासून फायदा आहे हे कळल्यावर लोभ उत्पन्न होईल आणि जरूरीच्या वेळी त्याच्याकडून मदत मिळाली नाही तर लोक निंदा करायला मागेपुढे पाहणार नाहीत."

अशातऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

मूर्ख राजा

एकदा अरबस्तानातील काही सौदागरांनी घोडे आणून कोशल देशाच्या राजाला दाखविले. उत्तम जातीचे घोडे पाहून राजा खूष झाला. त्याने ते घोडे मोठी किंमत देऊन विकत घेतले आणि पुन्हां आणखी घोडे आणून देण्यासाठी दोन लाख रुपये त्या सौदागारांना दिले.

ती गोष्ट घडल्यावर राजाने थट्टेथट्टेत प्रधानाला राज्यातल्या मूर्ख लोकांची एक यादी तयार करण्यास सांगितले. प्रधानाने मूर्ख लोकांची यादी तयार करून राजाच्या हातात दिली. राजाने चकित होऊन प्रधानाला विचारले–"माझे नाव पहिले?"

"महाराज! अरबस्तानातल्या अनोळखी सौदागरांना दोन लाख रुपये आणखी घोडे आणून देण्यासाठी देणे मूर्खपणा नाही तर शहाणपणा आहे का?" प्रधानाने विचारले.

"समज, ते घोडे घेऊन आले तर?" राजाने विचारले.

"तर आपले नाव खोडून आपल्या नांवाच्या जागी त्यांचे नाव यादीत लिहिता येईल." प्रधान म्हणाला.

खरी मैत्री

एका गावी गोविंद आणि गोपाळ नावाचे दोघे मित्र होते. त्यांच्या मैत्रीत नेहमी उतारच होत असे. दोघांना ते बरोबर वाटेना. परंतु मैत्री पक्की व कायमची असायला काय करावे लागते किंवा केले पाहिजे, हे त्यांना माहीत नव्हते. बराच वेळ विचार करून त्यांनी एक गोष्ट मात्र ठरविली की त्यांची मैत्री नित्य वाढत जाऊन पक्की व्हावी या साठी काशी विश्वनाथासमोर प्रतिज्ञा केली पाहिजे. दोघे काशीयात्रेला निघाले. निघण्यापूर्वी दोघांनी त्यांच्या त्यांच्या बायकांनी बांधून दिलेली शिधोरी घेऊन निघाले. गोविंदच्या बायकोने तुपात भाजून परोठे व रव्याचे लाडू करून दिले. त्याचप्रमाणे गोपाळच्या बायकोने तुपात पुऱ्या तळून दिल्या आणि जिलब्या पण दिल्या. दोघे प्रवासखर्चापुरेसे पैसे घेऊन प्रवासाला निघाले.

दोघे दुपारच्या सुमारास दमून गेल्यावर एका झाडाखाली विश्रांतीसाठी बसले. दोघांच्या पोटात कावळे कोकलत होते. तरी दोघांनी आपापली शिधोरी उघडून पाहिली नाही. गोविंदने विचार केला की गोपाळ कोरडी भाकर घेऊन आला असेल आपण तुपात भाजलेले परोठे त्याला देणे बरोबर नाहीं. त्याचप्रमाणे गोपाळने विचार केला, तो घेऊन आला असेल फोडणीचा भात. त्याला आपण पुऱ्या व जिलब्या कां द्याव्या?

दोघांना भूक लागली होती, परंतु दोघे परस्परांच्या डोळ्याआड खाऊन घ्यायच्या फिकीरीत उपाशीच राहले आणि पुढे निघाले. संध्याकाळच्या सुमारास दोघे एका पडक्या ओसाड पडलेल्या देवळाच्या धर्मशाळेत उतरले. परंतु दुसऱ्याला झोप लागल्यानंतर खायचे ठरवून दोघे उपाशीच

सौ. निर्मला स. संजगिरी

राहले आणि उपाशी राहल्यामुळे दोघांना झोप लागली नाही. दोघे परस्परांना फसविण्याच्या विचारात उपाशी तळमळत पडून होते. म्हणून दुसऱ्या दिवशी दोघांना एक पाऊल पुढे टाकणे अशक्य झाले.

शेवटी गोविंदने अगदी नाइलाजाने आपली शिधोरी काढून खायचे ठरविले. परंतु शिधोरीतून मुंग्यांची रांग बाहेर येत असलेली पाहून त्याच्या तळपायाची आग मस्तकापर्यंत पोचली. गोविंदला तापल्यासारखा झालेला पाहून गोपाळने विचारले– "काय रे झाले गोविंद? एकाएकी तुला राग कसा काय आला? मला नाही सांगितलेस तर कोणाला सांगणार?"

[illegible] बायकोचा प्रकार. परामठ्यां व लाडवांबरोबर तिने मुंग्या बांधून दिल्या होत्या." असे सांगून त्याने पुरचुंडी सोडून पाहिली. परामठे अर्धे अधिक मुंग्यांनी खाल्ले होते.

गोविंदने ती पुरचुंडी दूर फेकून दिली आणि म्हणाला–"ही काय बायको म्हणायची? ही आहे राक्षसीण! घरी गेल्यावर तिचा समाचार घेतो. आयुष्यभर आठवण राहली पाहिजे तिला!"

गोविंदला चिडलेला पाहून गोपाळने स्वतःची शिधोरी सोडून पाहिली. परंतु त्याला सुद्धां त्याच्या पुरचुंडीतून मुंग्यांची रांग बाहेर येत असलेली दिसली. जिलबीचा चुरा होऊन गेला होता आणि आंबट वास येत होता.

गोपाळ गोविंदला म्हणाला–"पाहिलेस का रे, माझ्या बायकोने देखील मला फसविले आहे. मी घरी जाऊन तिची खोड मोडतो."

दोघे बायकांना मारण्याचे ठरवून आपापल्या घरी परतले. दोघांनी घरी पोचतांच काही विचारपूस न करतां आपापल्या बायकोला खूप बडविले. परंतु दोघींना त्यांच्या त्यांच्या नवऱ्याची चूक चांगली कळली. त्यांनी त्यांच्या त्यांच्या नवऱ्यांना चांगला धडा द्यायचे ठरविले.

[illegible] मैत्री कायम पक्की करून घेण्याच्या हेतूने काशीयात्रेला निघाले. याखेपेस त्यांच्या बायकांनी अगदी निराळी कल्पना काढली. प्रत्येकीने काय करायचे ते योजून बिनबोभाट काम पुरे केले.

गोविंद व गोपाळ काशीयात्रेला निघाले तेव्हां त्यांच्या बायका त्यांना सातूच्या पिठाच्या पुरचुंड्या बांधून देत म्हणाल्या– "काशीयात्रेला जाणाऱ्यांनी चांगला दानधर्म करावयाचा असतो. नाही तर तीर्थयात्रेचे पूण्य लागत नाही."

दोघे मित्र एक चांगला मुहूर्त पाहून यात्रेला निघाले. दुपारपर्यंत चालत राहल्यावर ऐन उन्हाच्या वेळी दोघे एका झाडाखाली विश्रांती घेण्यासाठी थांबले. या खेपेस दोघांनी मनांत भेदभाव न बाळगून आपापली पुरचुंडी सोडली आणि खायला बसले. दोघांच्या पुरचुंडीत सातूचे पीठच होते. तरी गोविंदने गोपाळला आपल्या पुरचुंडीतले सातूचे पीठ काढून आणि गोपाळने गोविंदला आपल्या पुरचुंडीतले पीठ काढून दिले.

गोपाळने दिलेले सातूचे पीठ गोविंदने आनंदाने तोंडीत टाकले आणि "बाप रे!" असा ओरडत तो गटागटा पाणी पिऊ लागला. त्याच प्रमाणे गोपाळ गोविंदने दिलेले पीठ खाऊ लागला. पण त्याला ओकारी आली. एकाच्या पिठात फक्त तिखट होते व मीठ मुळीच नव्हते तर

दुसऱ्याच्या पिठात फक्त मीठच होते अणि तिखट मुळीच नव्हते. एकजण "तिखट तिखट" ओरडत जीभ पोळल्याचे सांगत होता तर दुसरा खारट असल्याचे सांगून ओकाऱ्या काढीत होता. दोघांची परस्पर मारामारी सुरू झाली. त्याचवेळी एक वृद्ध वाटसरू तिकडून चालला होता. त्याने त्यांच्या मारामारीचे कारण विचारले.

दोघे म्हणाले–"आम्ही दोघे परस्परांची मैत्री कायम व पक्की व्हावी म्हणून देवासमोर शपथ घेऊन प्रतिज्ञा करण्यासाठी काशीयात्रेला निघालो होतो. दोघे आपापल्या घरून खाण्यापिण्यासाठी सातूचे पीठ घेऊन निघालो होतो. भूक लागल्यावर दोघे खायला बसलो. एकाने दुसऱ्याला आणि दुसऱ्याने पहिल्याला आपल्या पुरचुंडीतले सातूचे पीठ काढून खायला दिले. परंतु त्याने मला असे पीठ कां द्यावे, तुम्हीच सांगा! एका मित्राने दुसऱ्या मित्राशी असा दगा केलेला कोणाला आवडेल का?" अशातऱ्हेने दोघांनी परस्परांविरुद्ध तक्रार केली.

[illegible] त्याने चिमटी चिमटीभर सातूचे पीठ घेऊन चाखून पाहिले व म्हणाला–"या दोन्ही पिठात चूक काहीच दिसत नाही. फक्त एकच चूक दोघांनी केली. तुम्ही दोघांनी परस्परांचे सातूचे पीठ मिसळून नंतर ते वांटून खायला पाहिजे होते. मैत्रीचे पण असेच आहे. दोघांची मने मिळाली पाहिजेत. तसे झाले नाही आणि देवासमोर तुम्ही आणाशपथा घेतल्या तरी काय फायदा होणार? तुमच्या बायकाच जास्त समजूतदार आहेत असे वाटते. त्यांनी तुमची कानउघाडणीं करण्यासाठी ही युक्ती काढली असावी. ही गोष्ट तुमच्या डोक्यात चांगली शिरून नंतरच तुमची मैत्री कायम राहील."

ते ऐकून गोविंद व गोपाळ परस्परांकडे पाहू लागले आणि परस्परांच्या मूर्खपणाबद्दल त्यांना लाज वाटली. त्यानंतर काशीयात्रेची गरज नसल्याचे त्यांना वाटले आणि घरी परतून मित्रत्वाने राहू लागले.

उडणारा घोडा

[५]

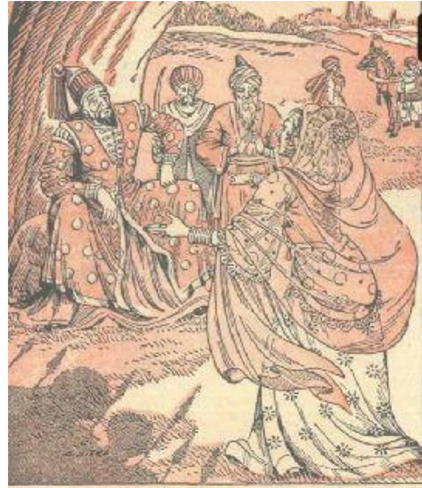
शाहजादी शम्सला इराणचा कारागीर तिला फसवून कमालकडे नेण्याऐवजी आणखी कोठेतरी घेऊन आला असल्याचे कळायला फार वेळ लागला नाही. तेव्हां तिने त्याला विचारले–"तुझ्या मालकांनी तुला काय सांगितले होते रे? आणि तू काय करतो आहेस?"

म्हातारा मिस्किलपणे स्मित करून म्हणाला–"माझे मालक? कोण माझे मालक? तो मूर्ख कमाल, तू त्याच्या विषयी विचारते आहेस वाटते? तो तर महा मूर्ख पोरगा आहे!"

"दुष्ट बदमाश म्हाताऱ्या! तू आपल्या मालकाविषयीं असे बोलतो आहेस? तुला लाज नाही वाटत?" शम्सने त्याला विचारले. "तो नाही माझा मालक आणि मी त्याचा नोकर पण नाही. लक्षात असू द्या बेगम साहबा!" म्हातारा म्हणाला.

"तू चोर की लबाड, कोण आहेस, हे मला तरी कोठे आहे माहीत!" शाहजादी शम्स म्हणाली.

"मी खोटे बोलत होतो. तुला खरेखरे सांगितले असते तर तू आली नसतीस माझ्या बरोबर. त्याने मला फसवून माझा घोडा बळकावला होता. मी त्याला फंसविले. मला माझा घोडा परत मिळाला. आता त्याला घोड्याची आठवण काढून मरू दे. परंतु तुला भिण्याचे काहीच कारण नाही. त्या मूर्खापेक्षा मी किती तरी चांगला आहे, हे तुला लवकरच पटेल. मी पराक्रमी आहे, कर्तबगार आहे, धनी आहे आणि दाता आहे. माझे नोकर व गुलाम तुझ्या सेवेला हजर राहतील. ते माझी सेवा करतात

तशीच तुझी सेवा करतील. मी तुला दागिन्यांनी मढवीन, तू मागशील तो पोशाख तुला आणून देईन. सुलतान किंवा शाहजादा काय देईल अशी वस्त्रे मी तुला आणून देईन. आजपासून तू माझी बेगम!"

शाहजादी आपल्या कपाळावर हात मारून आपल्या भाग्याला दोष देत म्हणाली–"मी तरी कशी फुटक्या नशिबाची आहे? प्रथम आईवडिलांपासून माझी ताटातूट झाली आणि आता मी आपल्या प्रियकरापासून वेगळी झाले."

म्हाताऱ्याने घोड्याला तुर्कस्तानाकडे वळविले आणि थोड्याच वेळाने तो घोडा तुर्कस्तानच्या एका मोठ्या शहरावर घिरट्या घालून एका मैदानात उतरला. त्या मैदानात सुंदर वृक्ष लता होत्या व फवारे होते.

त्या शहराचा प्रमुख शासक त्या दिवशी त्या मैदानात फिरायला आला होता. गार वारा सुटला होता आणि वेळ कशी आनंदाची होती. त्याने घोड्यावरून त्या म्हाताऱ्याला व एका तरुण मुलीला आकाशातून उडताना आणि उतरताना पाहिले आणि त्यांना धरून घेऊन यायला आपल्या गुलामांना पाठविले. त्यांनी म्हाताऱ्याला कैद केले आणि शाहजादीला आणि कळीच्या घोड्याला घेऊन येऊन सुलतानासमोर उभे केले.

त्या म्हाताऱ्याचा चेहरा पाहूनच सुलतानाच्या कपाळाला आठ्या पडल्या. सुलतानाने शाहजादीला विचारले–"मुली! तू कशी काय सापडलीस या म्हाताऱ्याच्या हातात? तुझ्या आई वडिलांनी तुला याच्या गळ्यात कसे काय बांधले?"

"ही माझी बायको आहे आणि हिचे माझ्याशी नातेदेखील आहे." म्हातारा म्हणाला.

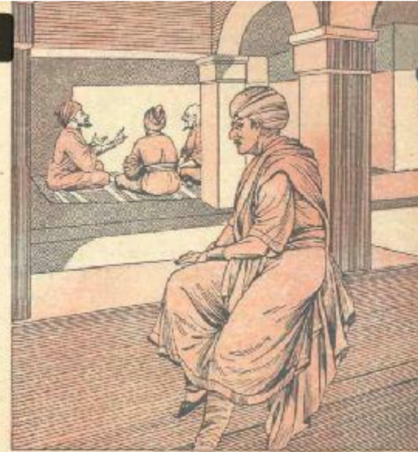
तेव्हां शाहजादी घाबऱ्या स्वरात म्हणाली–"जहांपनाह! अल्ला की कसम! शंभर वर्षे वयाचा हा म्हातारा कोण आहे, हे मला माहीत देखील नाही. ह्याचा माझा

मांत्रिक असेलसे वाटते. मला फसवून तो या उडणाऱ्या घोड्यावरून या गावी मला घेऊन आला आहे."

ते कळल्यावर सुलतानाने म्हाताऱ्याला खूप बडवून काढायला गुलामांना सांगितले. गुलामांनी त्याला अर्धमेला करून सोडले. नंतर त्यांनी त्याला धरून नेऊन अंधार कोठडीत कोंडून ठेवून दिले आणि कळीचा घोडा व शाहजादी दोघांना राजवाड्यात पोचते केले. सुलतानाला जादूच्या घोड्याचे गुपित कळले नाही.

आकाशातून एका अप्सरेला अल्लाने आपल्यासाठी पाठविली आहे. तिला आपली बेगम करून घेऊन तिच्या सहवासात आनंदाने सर्व आयुष्य जाईल. तिला कोणत्याही गोष्टीची उणीव भासू देता कामा नये. फुलासारखी तिला ठेवीन. परंतु तिच्यावर दुसऱ्या कोणाची नजर देखील पडतां कामा नये. असा तो आणि मी! असे मनातले मांडे सुलतान खाऊं लागला.

तिकडे शाहजादी व कळीचा घोडा अदृश्य झाल्यापासून शाहजादा कमालला काही सुचेनासे झाले. तो नवीन पोशाख करून व प्रवासापुरते आवश्यक पदार्थबरोबर घेऊन शाहजादीच्या शोधार्थ निघाला. तो अनेक देश फिरत, अनेक

राजधानी व शहरे पहात खूप हिंडला. त्याला जो कोणी भेटे त्याला तो विचारी–"तुम्हांला उडणारा जादूचा घोडा दिसला का?" ते लोक त्याला वेडा समजून हंसत आणि त्याच्या प्रश्नाचे उत्तर दिल्याशिवाय निघून जात.

बरेच दिवस व कित्येक महिने लोटले आणि शाहजादा धीर न सोडता शाहजादीचा शोध काढीत हिंडत राहला. शेवटी तो सना नगरी येऊन पोचला. त्याला त्याच्या सासऱ्याच्या गावीसुद्धां शम्सविषयी काही कळले नाही. शम्स गेल्यापासून तो तिचा शोध काढीत होता आणि आता शाहजादा कमालसुद्धां ती नाहीशी झाल्याचे

सांगू लागला तेव्हां त्याला जास्तच काळजी वाटू लागली.

शेवटी कमाल फिरत फिरत तुर्कस्तानात आला. तो एका धर्मशाळेत उतरला होता. तेथे एकदिवशी काही सौदागर आपसात बोलत होते. ते त्याने ऐकले. एक जण म्हणाला–"मी एक बातमी ऐकली आहे. सुलतानाने मैदानात फिरायला गेला असतां एका लाकडी घोड्यावरून एका अपरूप सुंदरीला उतरताना पाहिले."

कमालला ज्या बातमीची गरज होती तीच मिळाली. त्याने सर्व गोष्टी त्या सौदागराला विचारून घेतल्या. सौदागराने सांगितल्याप्रमाणे ज्या गावी शाहजादी [illegible] होती तो त्या गावी गेला. तो त्या शहराच्या महाद्वारापर्यंत जाऊन गावात शिरण्याच्या विचारात असतां पाहरेकऱ्यांनी त्याला कैद करून सुलतानासमोर हजर करण्याचा विचारच केला. सुलतानाने कोणी नवीन परदेशी आला तर त्याला हजर करण्यास सांगून ठेवले होते.

परंतु काळोख पडला होता, म्हणून शिपायांनी कमालला रात्रभर तुरुंगात ठेवले. त्यांनी त्याच्या खाण्यापिण्याची व्यवस्था केली. नंतर त्यांनी कमालला तो कोठून आला व कशासाठी आला वगैरे प्रश्न विचारले. कमालने तो इराण देशातून आला असल्याचे सांगितले.

तेव्हां शिपाई हसून सांगू लागले–"अरे, तुझ्याच देशातला एक म्हातारा आला आहे. इतके खोटे बोलणारा माणूस आजपर्यंत आम्ही नाही पाहिला. दिसायला तो इतका कुरूप आहे की पाहणाऱ्याला ओकारीच येईल. पण गप्पा काय मारतो, म्हणे, मोठा वैद्य आणि कारागीर आहे. आमच्या सुलतान साहेबांनी त्याला आकाशांतून तो एका लाकडी घोड्यावरून उडत येत असतांना आणि एका सुंदर मुलीबरोबर उतरताना पाहिले. त्या मुलीला एकाएकी वेड लागले आहे. नाही तर आमच्या सुलतानाने तिला आपली बेगम करून घेतले असते. तिचा इलाज करण्यासाठी किती हकीम आणि वैद्य आले आणि गेले. तो म्हातारा वैद्य असता तर त्या मुलीचा इलाज करता आला नसता का त्याला? तो म्हातारा आहे तुरुंगात. लाकडी घोडा सुलतानाने खजिन्यात ठेवून दिला आहे."

आपण बरोबर जागी पोचलो आहो, कमालला या गोष्टीची शंका राहली नाही. त्याला शिपायांनी एका अंधार कोठडीत बंद करून ठेवले. आत पाऊल टाकल्याबरोबर कोणी तरी बरळत असल्यासारखे कमालला वाटले.

"ती पोर माझ्या हातांतून निसटली. माझेच चुकले. मी तिच्या रूपावर भाळलो! मीच फुटक्या नशिबाचा!"

तो म्हातारा कारागीरच तर बरळत नसेल, असे कमालला वाटले. त्याने फारसी भाषेत त्याला विचारले–"काय हो झाले? जगात तुमच्यासारखा फुटक्या नशिबाचा कोणी नसेल, असे तुम्ही कसे काय म्हणता?"

म्हाताऱ्याला जिवात जीव आल्यासारखे झाले. त्याने कमालला काळोखात ओळखले नाही आणि आपले सर्व गुपित सांगून टाकले. दोघे रात्रभर मित्रासारखे परस्परांशी परस्परांच्या सुखदुःखाच्या गोष्टी बोलत राहले.

दुसऱ्या दिवशी कमालला शिपाई बोलावून घेऊन सुलतानाकडे गेले. सुलतानाने त्याला विचारले–"कोण तू? कोठून आलास? काय काम करतोस? आमच्या राज्यात कशासाठी आलास?"

"माझे नाव महंमद हुसेन. मी इराणचा राहणारा आहे. मी हकीम आहे. वेड्यांचा इलाज करतो. त्यात मला विशेष यश मिळाले आहे. मला दूरदुरून वेड्यांचा इलाज करायला लोक बोलावून नेतात. मला मंत्रतंत्र काही माहीत नाही आणि खोटी सोंगे करता येत नाहीत. पण मी हाती घेतलेला रोगी बरा झाला नाही, असे मात्र कधी घडले नाही."

ते ऐकून सुलतानाला फार आनंद झाला [illegible] म्हणाला–"बरं झालं! तू कसा अगदी देवासारखा वेळेवर आला आहेस! आमच्या घरी एका मुलीचे एकाएकी डोके फिरले आहे. तिचे वेड तू बरे केलेस तर तू मागशील ते मी तुला देईन."

"अल्लाची मेहरबानी असेल तर आपली सेवा माझ्या हातून नक्कीच घडेल. बरं तर हे सांगा, त्या मुलीला वेड कसे काय लागले? किती दिवसांपासून आहे?" कमालने विचारले.

सुल्तानाने सुरवातीपासून सर्व सांगून म्हटले–"मी त्या थेरड्याला तुरुंगात टाकले आहे आणि घोडा खजिन्यात ठेवला आहे."

[illegible] कमालला वाटले. तो चांगल्या स्थितीत असला तर काळजी करण्याचे कारणच नाही. पण तो जर मोडला असला तर आली पंचाईत! दुसरा काही तरी उपाय करावा लागेल.

सर्व गोष्टींचा विचार करून कमाल सुलतानाला म्हणाला–"एकदा तो घोडा पाहून घेऊन नंतर त्या मुलीला पहावे, म्हणतो. म्हणजे इलाज करणे सोपे जाईल."

"पहा की!" सुलतान म्हणाला. सुलतान कमालला स्वतः बोलावून घेऊन खजिन्यापाशी गेला. घोडा चांगल्या स्थितीत आहे, याची खात्री करून घेऊन कमाल आनंदाच्या स्वरात म्हणाला–"आतां त्या [illegible]ने [illegible]ज करतांना कदाचित या घोड्याची गरज पडेल."

त्यानंतर सुलतान कमालला शाहजादीला ठेवले होते त्या खोलीत घेऊन गेला. तेथे ती छाती बडवीत, कपडे फाडीत पडून होती. कमालने ती वेडाचे नुसते सोंग करीत असल्याचे ओळखले. तो जवळ जाऊन तिला हळूच म्हणाला–"शाहजादी! तुझ्या सुटकेसाठी आलों आहे मी!"

तिने कमालचा आवाज ओळखून डोळे उघडून पाहिले. ती मोठ्याने ओरडली आणि बेशुद्ध होऊन पडली. सुलतानाला वाटले की हकिमाला पाहून घाबरून ती ओरडत असावी. त्याने तिला शुद्धीवर आल्यावर हळूच कानात सांगितले–"थोडा धीर धर! आपण दोघे संकटात आहो. मानेवर भूत बसल्यासारखे सोंग करीत रहा सुल्तानासमोर!"

शाहजादीने कोणाच्या नकळत स्मित करून 'होकार' दिला.

नंतर कमाल दूर बसलेल्या सुलतानाला जवळ जाऊन म्हणाला–"आपल्या मेहरबानीने या मुलीच्या आजाराची कल्पना मला आली आहे. मी इलाज सुरू देखील केला आहे. आपण जवळ जाऊन थोडा वेळ बोलावे. नंतर तिची जी जी इच्छा असेल ती पुरी करण्याचे वचन द्या. त्यानंतर आपण इच्छिल्याप्रमाणेच होईल.

सुलतान शाहजादीच्या जवळ गेला. तिने त्याला सलाम केला व म्हणाली– "आपणाला भेटून मी धन्य झाले!"

त्या मुलीत झालेला बदल पाहून सुलतानाला आनंद गगनात मावेनासा झाले. त्याने आपल्या स्त्रीपुरुष गुलामांना तिच्या आज्ञेप्रमाणे वागायला सांगितले. गुलाम स्त्रिया शाहजादीला नहाणीघरात बोलावून गेल्या. तिला नहायला घालून तिला चांगले कपडे व दागिने घालायला दिले.

नंतर सुलतान कमालला म्हणाला– "हकीमसाहेब! आपले उपकार आम्ही कधी विसरणार नाही. आपल्यावर अल्लाची मेहरबानी अशीच राहो!"

कमाल सुलतानाला म्हणाला– "जहाँपनाह! आपल्याला हा आनंद आयुष्यभर हवा असेल तर आपण एकदां या सुंदरीला आणि त्या उडणाऱ्या घोड्याला घेऊन ती आकाशातून उतरली होती त्या मैदानात गेले पाहिजे. कारण खरी गोष्ट अशी आहे की तो घोडा म्हणजे एक भूत आहे. त्यानेच या सुंदरीच्या मानेवर बसून तिला वेड लावले आहे. मी त्या घोड्याचे भूत पळवून लावायचे म्हणतो. नाही तर ते भूत पुन्हां तिच्या मानेवर बसण्याची शक्यता आहे. याशिवाय दर महिन्याच्या सुरवातीला ते भूत तिच्या मानेवर काही काळ येऊन बसत जाईल. यासाठी त्या भुताला वाटेलाच लावले पाहिजे."

"त्यात काय मोठेसे? आपण तेच प्रथम करू या." सुलतान म्हणाला.

नंतर सुलतान आपले दरबारी नोकर चाकर, कमाल आणि शाहजादी सर्वांना घेऊन आणि तो घोडा नोकराकरवी आणून त्या मैदानात पोचले.

मैदानात पोचतांच कमालने कळीचा घोडा दूर नेऊन उभा केला. त्यावर शाहजादीला बसविले आणि म्हणाला– "मालकांची परवानगी असेल तर मी देखील या घोड्यावर बसून त्या भुताकरवी घोड्याला आपल्याजवळ घेऊन येतो."

अशातऱ्हेने सुलतानाची परवानगी घेऊन कमाल कळीच्या घोड्यावर बसला. त्याने आपल्या पाठीला शाहजादीला घट्ट बांधून घेतले आणि कळ दाबली. त्याबरोबर सर्व पहात असतां कळीचा घोडा आकाशात उडू लागला आणि थोड्याच वेळात दिसेनासा झाला.

सुलतानाला कळेना की काय झाले? दुपार होईपर्यंत तो बसला होता त्याच जागी बसून राहला. त्याला वाटत होते की तो हकीम त्या अपरूप सुंदरीबरोबर परत येईल. त्यानंतर तो निराश होऊन राजवाड्यात परत आला. घरी पोंचल्यावर देखील सुलतानाला आशा वाटत होती की तो हकीम त्या सुंदर मुलीला परत घेऊन येईल. परंतु त्याला निराशच व्हावे लागले.

उडणाऱ्या घोड्यावर कमाल शाहजादीला घेऊन राजधानीत परत आला आणि सरळ आपल्या महालाच्या गच्चीवर उतरला. सुलतानाच्या कुटुंबातली सर्व मंडळी दु:खसागरात गोते खात होती, ती आनंदाने अक्षरश: नाचू लागली. त्यानंतर सुलतान साबूरने आपल्या मुलाच्या विवाहानिमित्त प्रजेला मेजवानी दिली. पुढे उडणाऱ्या कळीच्या घोड्यामुळे नवीन काही संकट ओढवू नये यासाठी सुलतानाने स्वत: आपल्या हाताने तो घोडा तोडून फेकून दिला.

कमालने आपल्या सासऱ्याला घडलेल्या सर्व गोष्टींचे वृत्त कळविले. त्याने जे पत्र लिहून पाठविले होते त्याबरोबर नजराणा म्हणून अनेक मूल्यवान आणि सुंदर सुंदर वस्तू पाठविल्या.

पुढे काही वर्षांनी साबूर पैगंबरवासी झाल्यावर कमाल सुलतान झाला. गादीवर बसल्यावर त्याने आपल्या धाकट्या बहिणीचे लग्न आपल्या मेहुण्याशी म्हणजे शम्सच्या भावाशी करून दिले. त्यानंतर कमाल व शम्स यांचा संसार सुखाचा झाला.

चिक्कू

एका गावी एक श्रीमंत मनुष्य रहात असे. तो पोटभर कधी जेवला नाही की त्याने अंगभर कधी कपडे घातले नाहीत.

एकदा कोणता तरी सण होता. नोकराने आपल्या मालकाच्या अंगावर जुने मळके कपडे पाहून विचारले–"मालक! आज सण आहे! जुने कपडे काय घातले आहेत? नवे कपडे घाला की!"

तो श्रीमंत मनुष्य नोकराला म्हणाला–"अरे सोमू! या गावात मला कोणी ओळखत नाही असे आहे का? मी नवे कपडे घातले काय आणि न घातले काय, एकच!"

नोकराने विचार केला, त्याचा मालक एक नंबरचा चिक्कू आहे. परंतु तो गप्प बसला, काही बोलला नाही.

काही काळ लोटल्यावर तो श्रीमंत शेजारच्या गावी निघताना नोकराला म्हणाला–"सोमू! मी जरा बाहेर गावी जातो आहे. घरात व बाहेर चांगले लक्ष असू दे."

"मालक! आपण परगावी जातांना सुद्धां जुनेच कपडे कसे काय घालून निघालात?"

"अरे वेड्या! तेथे तर मला ओळखणारा कोणीच नाही. मी कोणते ही कपडे घातले तरी सारखेच!" श्रीमंत मनुष्य म्हणाला.

चंद्रभानु

खत्रपुर येथे राजा उदयभानु राज्य करीत असे. त्याच्या राणीचे नाव रूपमती होते. त्यांना बरेच दिवस मूलबाळ झाले नाही. त्यांनी पुष्कळ नवस केले, व्रतवैकल्ये केली, साधूसंन्याश्यांची सेवा करून आशीर्वाद घेतले. परंतु मूल झाले नाही.

शेवटी अगदी निराश होऊन राजा उदयभानूने वयाच्या चाळीसाव्या वर्षी लावण्यवती नावाच्या एका अत्यंत सुंदर राजकन्येशी विवाह करून घेतला. राजाने राज्यकारभारातले सर्व लक्ष काढून घेतले आणि रात्रंदिवस नव्या राणीच्याच महालात राहू लागला. मधूनमधून तो रूपमतीला भेटून येत असे.

लावण्यवतीशी विवाह होऊन दोन वर्षे लोटली तरी तिला मूल झाले नाही. परंतु राणी रूपमती मात्र वनस्पती द्रव्ये वगैरे घेऊन आपली प्रकृती सुधारत होती आणि ईश्वर कृपेने तिला यश येऊन एक सुंदर मुलगा झाला. राजाला परमानंद झाला. त्याने आपल्या मुलाचे नाव चंद्रभानु असे ठेवले. आपले दिवस पालटल्याचा रूपमतीलासुद्धा फार आनंद झाला. परंतु तो आनंद फार दिवस टिकला नाही. कारण लावण्यवतीच्या सौंदर्यावर भाळून राजा नेहमी तिच्या बोलण्याप्रमाणे वागे.

रूपमतीला मुलगा झाला तेव्हांपासून लावण्यवतीच्या मनात सवतीमत्सर वाढत गेला. रूपमतीविरुद्ध ती राजाचे कान भरू लागली की, मंत्रतंत्र करून एक मुलगा झाला आहे व तो मोठा झाल्यावर राज्याला एक मोठा धोका होऊ शकेल आणि आश्चर्य म्हणजे ज्या राजाने पुत्रप्राप्तीसाठी मंत्रतंत्र स्वत: केले होते तो लावण्यवतीच्या बोलण्यावर विश्वास ठेवून चंद्रभानूला जंगलात पाठवायला तयार झाला.

चंद्रभानु आठच महिन्यांचा झाला असेल, त्याला जंगलात सोडून येण्याचे काम सत्यपाल नावाच्या एका नोकरावर सोंपविण्यात आले. सत्यपाल मुलाला घेऊन निघाला, परंतु त्याला जंगलात घेऊन जाण्याऐवजी शेजारच्या सत्यपुरी नामक राज्यात राहणाऱ्या जादुगार जादूपती नामक मित्राच्या घरी घेऊन गेला. त्याने चंद्रभानूला आपल्या घरी ठेऊन त्याच्या लालनपालनादीचा सर्व भार स्वतःवर घेण्याचे मान्य केले. सत्यपालने परत आल्यावर चंद्रभानूला जंगलात सोडून आल्याचे सांगितले.

कित्येक वर्षे लोटली. परंतु राजाला त्यानंतर मुलगा झाला झाला नाही. लावण्यवतीच्या सांगण्यावरून राजाने लावण्यवतीच्या महावीर नावाच्या भाच्याला दत्तक घेऊन त्याला युवराज पद दिले.

उदयभानूची मर्जी दुसऱ्या राणीवरच वाढत गेली. त्याचा गैरवाजवी फायदा घेऊन ती राज्यकारभारात ढवळाढवळ करू लागली. तिने मोठ्या राणीला तिच्या महालातून काढून नोकरांकरिता राखून ठेवलेल्या घरात रहायला सांगितले. दिवसे दिवस तिचा सवतीमत्सर वाढतच गेला. प्रजेलादेखील ती गोष्ट आवडली नाही. प्रजेत असंतोष वाढतच गेला.

राणीने एक दिवशी राजाला समजावून सांगून सर्व राज्यसूत्रेच स्वतःच्या हाती घेतली. तेव्हां कोठे राजाचे डोळे उघडले. आपण इतके दिवस धाकट्या राणीच्या सांगण्याप्रमाणे वागलो, ती आपली चूकच होती, हा ज्ञानबोध त्याला फार उशिरां झाला. परंतु धाकट्या राणीच्या हुकमाप्रमाणे त्याने राज्यसूत्रे पूर्वीच तिच्या हातात दिली होती. पुढे राणीने राजाला देखील थोरल्या राणीबरोबर नोकरांच्या वस्तीत रहायला पाठवून दिले.

अशा तऱ्हेने पुष्कळ दिवसांनी पुन्हां राजा व थोरली राणी एकत्र आले. त्याला फार वाईट वाटू लागले की, त्याने आपल्या एकुलत्या एका मुलाला निर्दयपणाने जंगलात पाठवून दिले. परंतु राणी रूपमतीने राजाचे मन थोडेदेखील न दुखवितां त्याला सर्व जुन्या गोष्टी विसरून जायला सांगितले. हळूहळू दोघांचे दाम्पत्यप्रेम वाढत गेले आणि चंद्रभानूच्या पाठीवर सोळा वर्षांनी रूपमतीला एक मुलगी झाली.

तोंपर्यंत चंद्रभानु जादूपतीच्या घरी लहानाचा मोठा झाला. त्याने त्याच्याकडून मंत्रविद्या शिकून घेतली. तो दिसायला सुंदर होता. स्वभावाने हुशार होता आणि शरिराने हृष्टपुष्ट होता.

एक दिवशी चांगलासा मुहूर्त पाहून चंद्रभानु जादूपतीला बरोबर घेऊन लावण्यवतीच्या दरबारी आला आणि म्हणाला– "माझे नाव चंद्रभानु आहे आणि मी या राज्याच्या गादीचा खरा वारस आहे."

लावण्यवती चकित होऊन विचारू लावली–"ते कसे काय? चंद्रभानु तर लहानपणीच जंगलात श्वापदांच्या तोंडी पडून मरण पावला. तूं कोणी तोतया दिसतो आहेस. चालता हो, नाही तर शिपायांकरवी तुला अटक करून तुरुंगात पाठविते."

चंद्रभानु शांतपणे म्हणाला–"मला एकदा महाराजांची भेट घ्यायची आहे."

"महाराज आता वृद्ध झाले आहेत व आजारी पण आहेत. ते दरबारात येणार नाहीत." लावण्यवती म्हणाली.

"मी आपल्या आईला भेटावे म्हणतो." चंद्रभानु म्हणाला.

"तुझी आई म्हणतोस? बराच वस्ताद दिसतोस की रे! लबाडी केल्याबद्दल मी तुला फांशीची शिक्षादेखील द्यायला कमी करणार नाही. लक्षात ठेव!" लावण्यवती गरजली. तिने आपल्या नोकरांना चंद्रभानूला अटक करण्यासाठी संकेत केला. परंतु त्यापूर्वीच चंद्रभानु दरबारातून निघून बाहेर गेला होता.

त्या राज्याची प्रजा लावण्यवतीच्या अत्याचाराखाली असंतुष्ट होतीच. राजा उदयभानु आणि त्याच्या दत्तकपुत्राविषयी प्रजेच्या मनात थोडेदेखील प्रेम नव्हते.

दरबारातील मुख्यमुख्य लोकांच्या तोंडी चंद्रभानु जे म्हणाला ते प्रजेला कळले आणि गादीचा खरा वारस जिवंत असल्याचे कळल्यावर प्रजेच्या उत्साहाला ऊत आला.

चंद्रभानु गावातील सर्व थोर सरदार मंडळींना भेटला. त्याच्या तोंडी सर्ववृत्त ऐकून घेऊन सरदार मंडळी म्हणाली– "युवराज! आपण या राज्याचा उद्धार करावा, आम्ही सर्व आपल्या पाठीशी आहो."

त्या सर्वांना बरोबर घेऊन चंद्रभानु दुसऱ्या दिवशी दरबारात गेला. तो आपल्या बरोबर बालपणी त्याला जंगलात नेले होते त्यावेळी त्याला जे कपडे घालण्यात आले होते ते घेऊन गेला होता. ते कपडे

लावण्यवतीला दाखवून चंद्रभानु म्हणाला– "हे पहा. माझे ते बालपणातले कपडे!"

"त्या लहान मुलाला रानटी श्वापदांनी खाऊन टाकल्यावर हे कपडे कोणी उचलून आणून संभाळून ठेवले असतील." लावण्यवती म्हणाली.

प्रमुख नागरिकांनी सल्ला दिला की वृद्ध महाराज व राणी रूपमती हे त्या मुलाला ओळखतात का जरा विचारून चवकशी करून पहावे.

परंतु उदयभानु व आणि रूपमति आपल्या मुलाला ओळखू शकले नाहीत. तेव्हां लावण्यवती चंद्रभानूला म्हणाली– "तू तोतया, चोर आणि लुच्चा आहेस. तुझे बिंग बाहेर पडले आहे. आता तुला फाशीची शिक्षा मी देते."

तेव्हां दूर बसलेला जादूपति म्हणाला– "अशी घाईकरणे बरोबर होणार नाही, महाराणी! दोघे मायलेक आहेत की नाहीत हे ओळखण्यास विशिष्ट व मान्य रीत आहे. आईचे दूध एका तलावात एका कोपऱ्यात टाकायचे असते आणि दुसऱ्या टोकाला मुलाने एका मडक्यात त्याच तलावाचे पाणी भरून घ्यायचे असते. त्या मडक्यात आईच्या दुधाची धार दृष्टीस आली पाहिजे. या पद्धतीने रूपमती आणि चंद्रभानु यांचे परस्परांशी मायलेकांचे नाते आहे की नाही.

आणि दुसऱ्या टोकाला चंद्रभानूने मडक्यात पाणी भरून दाखवावे."

लावण्यवती त्या अशक्य गोष्टीस जादूपतीच्या आग्रहास्तव तयार झाली. परंतु तिने एक अट घातली की या प्रयोगात चंद्रभानु अयशस्वी ठरला तर त्याला मृत्युदंड भोगावा लागेल."

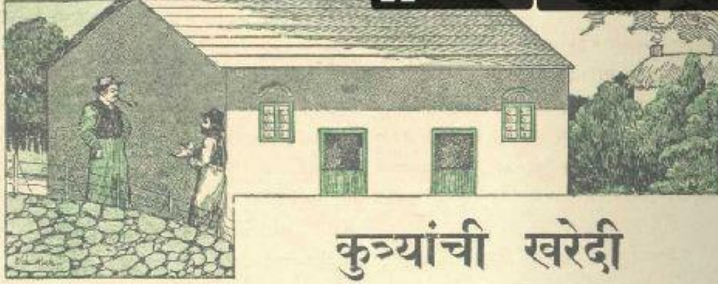
चंद्रभानुने त्या अटीस होकार दिला.

प्रयोगासाठी आवश्यक सर्व तयारी करण्यात आली. दुसऱ्या दिवशी राजवाड्याच्या तलावाच्या काठी दुतर्फा मोठी गर्दी जमली. राणी रूपमतीचे दूध तलावाच्या एका टोकाला पाण्यात सोडण्यात आले आणि दुसऱ्या टोकाला तलावात उतरून एका रिकाम्या मडक्यात थोडे पाणी घेऊन चंद्रभानूने ते धुतले आणि त्यात पाणी भरून घेतले. तो ते मडके घेऊन बाहेर आला तेव्हां पाण्याला दुधासारखा पांढरा रंग आला होता. सर्वलोक ते पाहून चकित झाले.

नगर प्रमुख चंद्रभानूच युवराज असल्याचे सांगून राजा आणि लावण्यवतीला म्हणाला–"आतां महाराणीने गादी महाराजांच्या खऱ्या वारसाला द्यावी. चंद्रभानूचा राज्याभिषेक झाला पाहिजे." लावण्यवतीला ती गोष्ट मान्य करावी लागली.

आतां प्रश्न असा की मडक्यात दूध आले कसे? चंद्रभानूने जादूपतीच्या सांगण्याप्रमाणे एक पांढरे शुभ्र फडके बारा वेळा दुधात बुडवून वाळविले होते आणि ते पाण्यात उतरतांना त्याने आपल्या कंबरेला खोचून ठेवले होते. मडके धुण्याचे सोंग करीत असतां त्याने ते मडक्यातल्या पाण्यात छान खळबळून काढले. त्यामुळे पाण्याचा रंग पालटून दुधासारखा झाला. त्याने ते फडके तलावातच टाकले आणि पायाने चिखलात दाबून टाकले. त्यानंतर पाणी भरण्याचे सोंग करून तो बाहेर आला. अशातऱ्हेने तो यशस्वी होऊन राज्याचा वारस होऊ शकला.

कुत्र्यांची खरेदी

पाचशें वर्षांपूर्वी हंगेरीमध्ये मात्यास नावाचा एक धर्मात्मा राजा राज्य करीत होता. त्यावेळेस राजधानीपासून थोड्या दूरच्या एका गावात एक श्रीमंत माणूस रहात असे. दुसऱ्यांना फसवणे त्याच्या सहजी अंगवळणी पडले होते. मित्र व जवळची माणसे याच्यांशी खोटे बोलून त्यांना तो धोका देत असे व लोकपण त्याच्या बोलण्यावर सहजी फसत असत, आणि त्यातच तो आनंद मानीत असे. हा त्याचा नेहमीचा धंदाच झाला होता.

एकदा तो श्रीमंत राजधानीच्या गावी गेला असता, काही विक्री तरी करून सोन्याच्या नाण्याची थैली भरून घेऊन गावी परत आला व गावातील प्रत्येकाला तो सांगत सुटला की, राजधानीत कुत्री विकून मी एवढी सारी संपत्ती मिळवली आणि राजधानीला कुत्र्यांची मोठी मागणी आहे.

गावातील एका गरीब माणसाने दुसऱ्याच्या तोंडून ती गोष्ट ऐकली व त्याच्या मनांत थोडे फार सोने मिळविण्याची इच्छा उत्पन्न झाली त्या गरीब माणसाने श्रीमंताच्या घरी जाऊन विचारले. साहेब, मी अशी गोष्ट ऐकली आहे, ती खरी आहे काय?

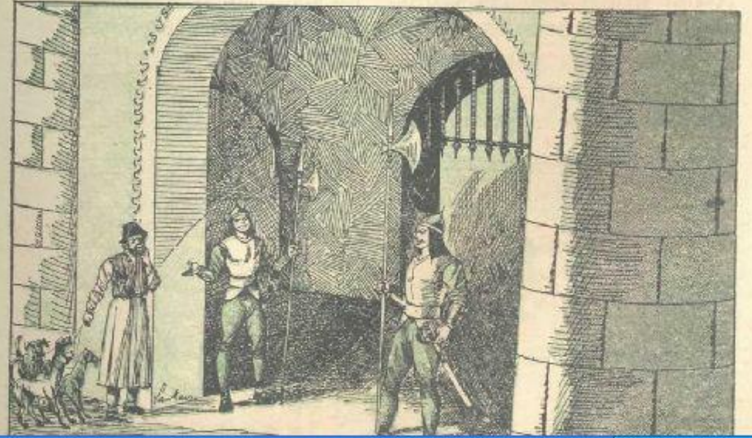
"हो बाबा! खरी आहे. मात्यास राजा वाटेल त्या किंमतीला कुत्र्यांची खरेदी करीत आहे. पैसे पण चांगले देत आहे. ही बातमी माझ्या कानावर आल्याबरोबर मी माझी होती ती संपत्ती कुत्र्यांच्या खरेदीकरिता खर्च करून राजधानीला जाऊन राजाला चांगल्या किंमतीला सर्व कुत्री विकून टाकली. माझ्याजवळ एक थैली भरून सोन्याची नाणी आहेत. खरंच! तुम्ही गरीब आहांत! तुम्हीपण राजाकडे जाऊन कुत्री विका." श्रीमंत माणसाने सांगितले.

[illegible]-वर विश्वास केला. बिचाऱ्याच्या मनांत पैसा मिळवण्याची आशा निर्माण झाली. परंतु त्याच्याजवळ धन म्हणायला एक फुटकी कवडीसुद्धा नव्हती. काही वस्तु विकावी व धन मिळवावे म्हटले तरी सुद्धा त्याच्याजवळ एका हडकुळ्या गायीशिवाय दुसरे काही नव्हते. पण आलेल्या संधीला फुकट घालवावयास तो तयार नव्हता. आपल्या अशक्त गायीला विकून त्याने काही कुत्री खरेदी केली, व त्यांच्या गळ्यात दोरी अडकवून त्यांना राजधानीला घेऊन निघाला.

तो गरीब माणूस राजमहालात जेव्हां पोहोचला तेव्हां पाहरेकऱ्यानें त्याला आंत जाऊन दिले नाही. तेव्हां त्याला श्रीमंत माणसाने चांगलाच धोका दिला व वेडा ठरविल्याचे कळले. त्याला बघून जेव्हा पहारेकरी हंसू लागले तेव्हां तो बिचारा रडकुंडीला आला व रडू लागला.

राजमहालाच्या खिडकीतून जेव्हां राजाने पाहिले तेव्हां एक माणूसजवळ कुत्री ठेवून घेऊन रडत आहे, असे दिसले. राजाने खरी गोष्ट काय आहे विचारले व पहारेकऱ्यांना गरीब माणसाला कुत्री घेऊन आत येण्यास सांगितले. गरीब माणसाने राजाला खरी घडलेली गोष्ट व श्रीमंताने आपल्याला कसे फसवले हे सांगितले.

राजाला त्या गरीबाची खूप दया आली. त्याने गरीबाला सांगितले की हे खरे आहे

मी कुत्री विकत घेतो. तेव्हां गरीब माणसाला शंभर सोन्याची नाणी देऊन कुत्र्यांना विकत घेतले. नंतर कुत्र्यांनापण सोडून दिले. त्याने श्रीमंताचे नांव गांव विचारून घेतले. गरीब माणसाला खूप आनंद झाला व त्याने गांवी जाऊन सर्वांना ही गोष्ट सांगितली व सोन्याची नाणी दाखविली.

श्रीमंताने विचार केला की, तो गरीब त्याचे म्हणणे खरे समजून सर्वांसमोर वेडा ठरेल, परंतु त्याने खरोखरी कुत्री विकून सोन्याची नाणी मिळविली. ह्या गोष्टीचे त्याला आश्चर्य सुद्धा वाटले की त्याने गमतीने एक गोष्ट सांगितली व ती खरी ठरली.

आता श्रीमंताला खूप संपत्ती मिळविण्याची खरोखरी इच्छा निर्माण झाली. त्याने आपली सर्व इस्टेट विकली व सर्व धन खर्च करून हजारो कुत्री विकत घेतली व त्या सर्वांना घेऊन तो राजधानीला निघाला. तेथे जाऊन पाहरेकऱ्यांशी त्याने [illegible] त्याच्या कुत्र्यांना आत जाऊ दिले नाही. श्रीमंत माणसाने आरडाओरडा केला, धमकी दिली. शेवटी कुत्रीपण भुंकू लागली.

ही सगळी गडबड ऐकून राजाने महालाच्या खिडकीतून पाहिले आणि नोकरांना त्या माणसाला व कुत्र्यांना आत पाठविण्यास सांगितले.

श्रीमंताने सांगितले की, कुत्र्यांना विकावयास आणले आहे. श्रीमंताचे नाव ऐकताच राजाला कळले की ह्याच लबाडाने त्या गरीबाला फसवले आहे. तेव्हां राजा श्रीमंताला म्हणाला–"मी एकदाच कुत्री विकत घेतली. आता मला कुत्र्यांची गरज नाही, तुम्ही थोडे उशिरा आलांत!"

श्रीमंत कुत्र्यांना घेऊन राजधानीला गेला होता, तसाच परत पण आला. परंतु त्याची सगळी संपत्ती संपून गेली होती. त्यानंतर कित्येक दिवस लोक श्रीमंत माणूस व कुत्र्यांची खरेदी ह्यावर चर्चा करण्यातच आनंद मानत होते.

कवीचा आदर

देवगिरी येथे एक प्रसिद्ध आशुकवि रहात असे तो दरवर्षी कोणत्या तरी गावी जाऊन त्या गावच्या राजासंबंधी दरबारात स्तुतिपर कविता म्हणून मोठे पारितोषिक मिळवी. नंतर देवगिरीला परत येऊन वर्षभर आनंदाने घालवी.

एकदा तो कवि सपत्नीक अमरावती गावी गेला. नवराबायकोने राजधानी खूप हिंडून पाहिली. त्या देशाचा राजा राज्यकारभारात फार हुशार असल्याचे आणि कवींचा आदर करणारा असल्याचे कवीला कळले. त्याने बायकोला एका धर्मशाळेत उतरविले आणि स्वत: राजदरबारात जाऊन राजाला आशीर्वाद दिला आणि राजावर एक आशुकविता रचून म्हणून दाखविली.

कवीची प्रतिभा पाहून राजा खूष झाला आणि कवीला म्हणाला–"कविवर्य! आपण आमच्या राज्यात कायमचा निवास करावा."

"नाही महाराज! मी तीर्थयात्रा करीत हिंडतो आणि आपल्या गावी देवगिरीला परततो. मला इतरत्र कोठे राहतां येणार नाही. क्षमा करावी!" कवीने उत्तर दिले.

राजा कवीचे उत्तर ऐकून थोडा निराश झाला. त्याला आपल्या देशातला पैसा परगावी गेलेला आवडत नसे. म्हणून कवीला पारितोषिक देणे त्याला पसंत नव्हते. तरी कवीने इतकी सुंदर कविता रचून म्हटल्यानंतर त्याचा यथोचित सत्कार केल्याशिवाय त्याला निरोप देणेदेखील त्याला बरे वाटेना. म्हणून राजाने कवीला आपल्या पंक्तीस जेवायला बोलवून त्याला आदर सूचक रेशमी धोतर जोडा व उपरणे दिले. परंतु धनप्राप्ती न झालेली पाहून कवि निराश झाला.

धर्मशाळेत आल्यावर कवीला बायकोने विचारले–"आपण महाराजांना कविता म्हणून दाखविली नाही का? कोणते पारितोषिक मिळाले?"

"त्या बिचाऱ्याच्याजवळ द्यायला आहे का काही?" कवि म्हणाला.

"म्हणता काय? राजाजवळ धन दौलत नाही म्हणता?" बायकोने आश्चर्यचकित होऊन विचारले.

"चूक माझी होती, त्याची नाही. अविद्वानाला मी रसिक सम्राटशिरोमणी म्हणालो. मांजराला पाहून भिणाऱ्याला शूर पराक्रमी म्हटले. हे सर्व ऐकून राजा मी काही देणार नाही असे म्हणाला नाही, हे माझे नशीब. त्याने सन्मानपूर्वक मला जेवायला वाढून धोतर उपरणे देऊन मला निरोप दिला." राजा म्हणाला.

"ते अन्नदेखील प्रजेचे धनच नव्हे का?" बायकोने विचारले.

त्या धर्मशाळेत काम करणारे सर्व नोकरचाकर राजाच्या हेर खात्यातले होते. [illegible] ऐकले आणि राजाला कळविले.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी कवि सपत्नीक देवगिरीला निघाला त्यानंतर थोड्याच वेळाने एक बैलगाडी पाठीमागून येऊन त्यांना भेटली. गाडीवान त्यांना म्हणाला–"मी देवगिरीलाच चाललो आहे. या बसा!" त्याने दोघांना गाडीत बसवून घेतले.

कवि घरी पोचल्यावर थोड्या वेळाने अमरावतीचे दूत कवीला येऊन भेटले आणि म्हणाले–"महाराजांनी ही अल्प भेट आपणांकडे पोचती करण्यास पाठविले आहे आम्हांला. ही भेट येथवर आणणे आपणांला त्रासाचे झाले असते म्हणून आम्ही येथवर घेऊन आलो." कवीने ती भेट म्हणजे एक थैली उघडून पाहिली. पन्नास हजार सुवर्ण-मुद्रिका होत्या.

त्याच वर्षी कवीने देवगिरी सोडली आणि अमरावतीला जाऊन राहू लागला.

पैशांचे झाड

दामोदरचे वडील वारले तेव्हां दामोदरला नुकतेच दहावे वर्ष लागले होते. म्हणून त्या कुटुंबावर डोंगर कोसळल्या सारखे झाले. तरी दामोदरची आई मेहनत मजुरी करून चार पैसे मिळवी.

दामोदर मोठा झाला. परंतु त्याला काही कामधंदा येत नव्हता. तो थोडा मूर्खच निघाला. तो नेहमी आईकडे पैसे मागे. तेव्हां एकदा त्याची आई रागाच्या भरात म्हणाली–"काय रे तू नेहमी पैसे मागतोस, माझ्याकडे पैशाचे झाड आहे, असं का वाटते तुला?"

ते ऐकून दामोदरने भोळेपणाने विचारले–"तर मग आई, मी पैसे पुरून ठेवतो. झाडाला पैसे लागू लागले म्हणजे..."

"अरे वेड्या पैसे पुरल्याने का झाड उगवते? तू जरा देशभर हिंडून पैशाच्या झाडाचे बी कोठे मिळते, चवकशी करून ये." दामोदरची आई चिडून म्हणाली.

परंतु भोळ्या दामोदरला आई म्हणाली ते सर्व खरेच वाटले. त्याच्या ओळखीची काही श्रीमंत मंडळी होती. त्यांच्याकडे जाऊन त्याने त्यांना विचारले–"काहो? पैशाच्या झाडाचे बी कोठे मिळते?"

दामोदरच्या त्या भोळेपणावर हसून ती मंडळी म्हणाली–"अरे वेड्या, जंगलात!"

दामोदर त्यांच्या बोलण्यावर विश्वास करून जंगलात गेला. त्याला तेथे एक म्हातारी काटक्या गोळा करीत असलेली दिसली. त्याने तिला विचारले–"आजी! पैशाच्या झाडाचे बी कोठे मिळेल हो?"

म्हातारीने दामोदरला पायापासून डोक्यापर्यंत एकदां पाहिले आणि म्हणाली–"बाळा, संध्याकाळ झाली ना? थोड्या काटक्या जमा कर पाहू. नंतर सांगेन."

कु. अ. क. जोशी

त्या आनंदात दामोदरने पुष्कळ काटक्या गोळा केल्या. म्हातारी त्याला म्हणाली– "बाळ! म्हातारपणामुळे कंबर वाकतनाशी झाली आहे. इतक्या काटक्या घरापर्यंत पोंचवतोस का?"

दामोदर काटक्यांची मोळी उचलून घेऊन म्हातारीच्या पाठोपाठ निघाला.

"बाळा! गावात जाऊन या काटक्या विकून मिळतील ते पैसे आणून देतोस का?" म्हातारीने विचारले.

दामोदर मोळी उचलून गावात गेला आणि लाकडे विकून मिळाले ते पैसे आणून त्याने म्हतारीला दिले.

"आजी आता सांगता का पैशाच्या झाडाचे बी कोठे मिळेल?" त्याने म्हातारीला विचारले.

"सांगेन! आतांच नाही मिळणार. मिळाल्यावर सांगेन!" म्हातारी म्हणाली.

त्या दिवसापासून दामोदर म्हातारीच्या घरीच राहू लागला. तो म्हातारीच्या सांगण्याप्रमाणे दररोज जंगलात जाऊन

जे पैसे मिळत ते म्हातारीला देऊ लागला.

कित्येक दिवस, आठवडे आणि महिने लोटले. दामोदर दररोज तेच काम करीत राहला. तो निराश झाला नव्हता.

एक दिवशी म्हातारीने पैशाची एक थैली त्याच्या हातात दिली व म्हणाली– "हे घे पैसे! हे सर्व तुझे आहेत!" दामोदर आश्र्यचकित होऊन म्हातारीकडे 'आ' वासून पहात उभा राहला.

तेव्हां म्हातारी त्याला म्हणाली– "पाहिलेस ना मुला? मेहनत केल्याने पैसे मिळतात. मेहनत हेच पैशांचे 'बी' आहे. आतां तू घरी आपल्या आईकडे जा. मेहनत करून पैसे मिळव व आपल्या आईचा भार हलका कर."

त्या दिवशी दामोदर म्हातारीचा निरोप घेऊन घरी परत आला. मेहनतीने मिळविलेल्या पैशांसह मुलाला घरी परत आलेला पाहून त्या माउलीला परमानंद झाला.

धृतराष्ट्राला कृष्णाने दिव्य दृष्टी दिली आणि त्याला कृष्णाचे विश्वरूप दिसले. तेव्हां तो कृष्णाला म्हणाला–"देवा! तू माझ्यावर केवढी कृपा करून मला ही दिव्य दृष्टी दिलीस. म्हणून मला तुझे हे दिव्य रूप दिसले. आतां तू ही दृष्टी परत घे. मी ज्या दिव्य दृष्टीने तुझे हे रूप पाहिले त्या दृष्टीने सामान्य मानवाला पाहण्याची इच्छा माझ्या मनात नाही."

दुसऱ्या क्षणात सभाभवन पहिल्यासारखे झाले. कृष्णआपल्या सामान्य रूपात प्रगट झाला आणि सभेत उपस्थित ऋषींचा निरोप घेऊन सात्यकी आणि विदुर यांच्याबरोबर सभाभवनातून बाहेर जायला निघाला. त्यांच्या बरोबरच कौरव व सर्व राजे व महाराजे पण निघाले.

सभाभवनाच्या द्वारासमोरच दारुक रथ घेऊन उभा होता. कृष्ण रथात जाऊन बसला, तेव्हां धृतराष्ट्र त्याला म्हणाला– "कृष्णा! तू माझ्याविषयी गैरसमज करून घेऊ नकोस. पांडवांविषयी माझ्या मनात थोडीदेखील द्वेषबुद्धी नाही. मी तुझ्यासमोरच दुर्योधनाची समजूत घालण्याचा प्रयत्न केला होता."

त्यानंतर कृष्ण धृतराष्ट्र, भीष्म, द्रोण, बाल्हिक, कृप इत्यादिक मंडळींना उद्देश्यून म्हणाला–"आपण सर्व थोर मंडळींनी आज सभेत जे घडले ते प्रत्यक्ष डोळ्यांनी पाहिले आहे. धृतराष्ट्राने स्वतःला सर्व प्रकारे

असमर्थ व असहाय मान्य केले आहे. मी ज्या हेतूने आलो होतो ते कार्य संपले. मला निरोप द्या!"

सर्व थोर मंडळी कृष्णाला निरोप देऊन आपापल्या घरी निघून गेली. तेव्हां कृष्ण रथात बसून कुंतीआतेकडे गेला. कुंतीला त्याने घडलेले सर्व वृत्त सांगितले आणि म्हणाला–"आते! सर्वांनी अनेक प्रकारे दुर्योधनाची समजूत घालण्याचा यत्न करून पाहिला. परंतु त्याने तिकडे दुर्लक्षच केले. कौरवांचा शेवट अगदी जवळ येऊन ठेपला आहे. अर्जुन दावाग्नीसारखा कौरवांचा सर्वनाश करील. मी पांडवांकडे जात आहे. तुला त्यांना काही कळवावयाचे आहे का?"

"बाळ! त्यांना एवढेच सांग, त्यांच्या-वर कोणतेही व केवढेही मोठे संकट आले तरी त्यांनी धर्ममार्ग सोडू नये. क्षत्रियाने बाहुबळावर स्वतःच्या अधिकाराचे रक्षण करावयाचे असते. तो क्षत्रियधर्म आहे. त्यासाठी हिंसा करावी लागली तरी कर्त्तव्य-धर्म समजून त्यांनी ते केले पाहिजे. मी असे ऐकते की फार प्राचीन काळी मुचिकुंद नांवाच्या राजर्षीला कुबेर सर्व पृथ्वीचे राज्य देऊ लागला. परंतु तो ते घेण्यास तयार झाला नाही व म्हणाला–"मी बाहुबळाने जे राज्य मिळवीन तेच त्यातच माझ्या मनाचे समाधान होईल." या वेळी युधिष्ठिर ज्या मार्गाने जात आहे तो माझ्या मना-सारखा नाही. त्याला सांग, दररोज यज्ञ, दान व तप करून शौर्य व बल वाढविणे हे त्याचे कर्त्तव्य आहे. भिक्षाटन, कृषि व वाणिज्य क्षत्रियाला शोभत नाहीत. पांड-वांनी आपल्या वडिलांचे राज्य परत मिळविलेच पाहिजे, परराज्यात राहून मला सुख कसे काय मिळेल? युधिष्ठिराला जाऊन सांग, त्याने युद्ध करून आपले वडील आणि पितर यांना उत्तम लोक मिळावा यासाठी प्रयत्न करण्यात कसर ठेवू नये."

कृष्ण कुंतीचा निरोप घेऊन कौरव प्रमुखांचा निरोप घेतल्या नंतर सात्यकी आणि कर्णाला आपल्या रथात बसवून घेऊन निघाला. रथ राजधानीच्या बाहेर निर्जन स्थानी येऊन पोचल्यावर कृष्ण कर्णाला एकांतात म्हणाला–"कर्णा! तू वेदशास्त्रांचा अभ्यास केला आहेस म्हणून तुला सर्व गोष्टी छान कळतात. कन्येच्या पोटी जन्मलेल्याला कानीन म्हणतात. अशी कन्या विवाहबद्ध झाली म्हणजे तिचा पतीच कानीनचा पिता होतो. तू कुंती कन्या असताना तिच्या पोटी जन्मलास. म्हणून तू वरील नियमाप्रमाणे पांडूचा सर्वात मोठा मुलगा आहेस. धर्मशास्त्राप्रमाणे तूच राजा होण्यास योग्य आहेस. पित्याच्या नात्याने पांडव आणि मातेकडून वृष्णी वंशीय तुझे नातेवाईक आहेत. तू माझ्या-बरोबर आलास तर सर्व पांडव, पांडवपुत्र आणि त्यांच्या बाजूने आलेले सर्व राजे व महाराजे तुला आपला राजा मानून तुझे वंदन करतील. तुझा राज्याभिषेक होईल. द्रौपदी तुला आपला सहावा पती म्हणून तुला मान देईल. युधिष्ठिर युवराज होईल. तू राज्य स्वीकारलेस तर कुंतीमातेला आनंद होईल."

ते ऐकून कर्ण म्हणाला–"कृष्णा! तू इतक्या प्रेमाने आणि स्नेहभाव दर्शवून जे काही सांगितलेस त्यांतच माझे हित आहे, हे मला कळते. मी पंडुराजाचा पुत्र आहे,

यांत मला शंका नाही. कुंतीमातेने मी जन्मल्याबरोबर मला नदीत टाकून दिले. तेव्हां अतिरथी नावाच्या एका सूताने मला वांचवून लहानाचे मोठे केले. त्याची बायको राधा, हिने मला मातृस्नेहाने वाढविले. त्यांचे श्राद्ध करण्याचा अधिकार मला असू नये असे का तुला वाटते? त्यांनी वसुषेण म्हणून माझे नाव ठेवले. मी त्यांच्या नाते-वाइकांपैकीच एका कन्येशी विवाह केला. मला पुत्र पौत्र झाले. गेली तेरा वर्षे धृतराष्ट्राच्या महालात दुर्योधनाच्या आश्र-याला मी राज्यभोग भोगीत आहे. मी पाठीशी आहे म्हणूनच दुर्योधन पांडवांशी युद्धास तयार झाला. त्याने अर्जुनाशी द्वंद्व

युद्ध करण्यास सांगितले आणि मी ते मान्य केले आहे. म्हणून आता मी भय व लोभ सोडून आपल्या कर्त्तव्याला जागले पाहिजे. मी दुर्योधनाचा विश्वासघात करू शकणार नाही. मी अर्जुनाशी युद्ध करण्याचे नाकारले तर मी आपले वचन मोडल्यासारखे होईल व आमची दोघांची अपकीर्ति होईल. तुझ्या मदतीने पांडव या युद्धात यशस्वी होतीलच. मी मोठा भाऊ आहे असे युधिष्ठिराला कळले तर तो राज्य परत मिळविण्याचा विचारच सोडून देईल. मी सर्व विश्व जिंकून आणले तरी ते स्वत:साठी न ठेवून मी ते सर्व दुर्योधनाच्या चरणी अर्पण करीन. म्हणून युधिष्ठिरालाच सर्व जग

दुर्योधनाला खूष करण्यासाठी पांडवांविरुद्ध पुष्कळ बोललो. त्याबद्दल मला फार वाईट वाटते. परंतु मी हे जे म्हणालो ते इतर कोणाला सांगू नकोस. अर्जुनाला युद्धास तयार रहायला सांग."

तेव्हां कृष्ण थोडा हंसला व म्हणाला– "तरमग तुला राज्य लोभ नाही म्हणतोस. ठीक, तरमग हाच महिना युद्ध करण्यास योग्य व उचित आहे. एका आठवड्याने अमावास्या येईल. तू भीष्म, द्रोण व कृपाचार्यांना युद्ध आरंभ करण्यास सांग आणि तू स्वत: युद्धाला तयार रहा."

त्यानंतर कृष्ण व कर्णाने परस्पर आलिंगन केले. कृष्ण रथात बसून निघाला.

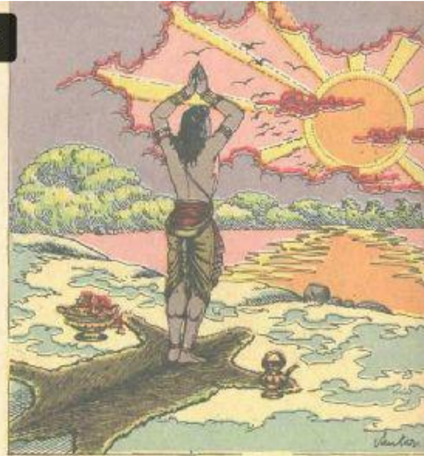
कृष्ण निघून गेल्यावर विदुर कुंतीजवळ गेला आणि म्हणाला–"मला नको होते तेच होत आहे. या महायुद्धात कौरव आणि पांडवांच्या हाती लक्षावधी लोकांचा संहार होणार. कृष्ण अयशस्वी होऊन पांडवांकडे परतला आहे."

कुंतीला देखील भीष्म, द्रोण आदिकांचा त्या युद्धात वध व्हावा हे आवडत नव्हते. तिला वाटू लागले की तिच्या मुलांच्या हातून अशा ज्ञानवृद्ध लोकांचा वध होण्यापेक्षा त्यांना दारिद्र्यात कष्ट सहन करून

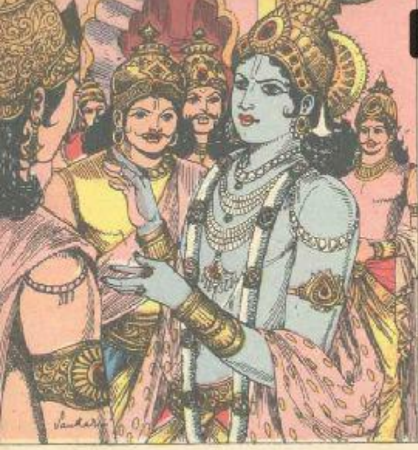
दु:खाच्या व कष्टाच्या मुळाशी कर्ण आहे. त्याने पांडवांशी वैरभाव बाळगून युद्ध भेटून करण्याचे ठरविले आहे. म्हणून तिने कर्णाला त्याचे मन वळविता आले तर वळविण्याचे ठरविले. कर्ण गंगेकाठी तपश्चर्या करीत होता, तेथे ती आली.

कर्णाचा जप संपल्यावर त्याने डोळे उघडून पाहिले तर समोर कुंती होती. त्याने तिला नमस्कार केला व म्हणाला– "माते! मी कर्ण तुझ्या चरणी मस्तक ठेवीत आहे. माझ्या हातून तुझी कोणती सेवा घडण्यासारखी आहे?"

"बाळा! तू माझ्या पोटी जन्मलास, राधेचा मुलगा नाहीस तू! तू सूतवंशी देखील नाहीस. माझ्या बोलण्यावर विश्वास ठेव. तू आपल्या सख्या भावांना ओळखले नाहीस. तू दुर्योधनासाठी एक महापाप करायला निघाला आहेस. ते बरोबर नाही. अर्जुनाने आपल्या शौर्य व पराक्रमाने जे राज्य मिळविले ते कौरवांनी बळजबरीने गिळंकृत केले. तू ते परत मिळवून त्या राज्याचा मालक हो. कृष्ण बलरामासारखे तुम्ही दोघे कर्णार्जुन भ्राता म्हणून प्रसिद्ध व्हा. तुम्ही दोघे एकत्र झालात तर या जगात तुम्हांला कोणतीही गोष्ट अशक्य नाही." कुंती म्हणाली.

ते सर्व ऐकून कर्णाचे मन चलविचल झाले नाही. तो कुंतीला म्हणाला– "माते! मला तुझ्या म्हणण्याप्रमाणे वागतां येणार नाही. तू मला टाकून जे महापाप केले आहेस त्याची फळे तुला भोगावी लागतीलच. माझा शत्रूदेखील इतके घोर पाप माझ्याविरुद्ध करू शकणार नाही. तू जन्मताच मला नदीत फेकून दिलेस. मी क्षत्रिय म्हणून जन्मलो, परंतु एक सूतपुत्र म्हणूनच वाढलो. मला क्षत्रियांचा कुळधर्म माहीत नाही. तुला आजपर्यंत माझ्या क्षेम कल्याणाची फिकीर वाटली नाही. आज तुला स्वत:च्या स्वार्थासाठी मला उपदेश देणे सुचले आहे. आज मी पांडवांच्या

बाजूने लढलो तर लोक मला भितरा, कृतघ्न म्हणतील. युद्धाची सर्व तयारी झाल्यानंतर आज मी हे म्हटले की मी पांडवांचा मोठा भाऊ आहे, तर सर्व लोक माझी 'छी थू' करणार नाहीत का? धृत-राष्ट्र पुत्रांनी मला आश्रय दिला आणि माझा मानमरातब वाढविला. तर आज मी त्यांचा अपमान करून त्यांना सोडून जाऊ? त्यांचे ऋण फेडण्यासाठी मला या देहाचा होम करावा लागला तरी मी करणार. दुर्योधन आणि कौरव यांच्या बाजूने मी व माझे पुत्रपौत्र युद्धात भाग घेणार. तू आपल्या पुत्रांसाठी भिऊन आज माझ्याकडे आली आहेस. म्हणून मी तुला निराश करू मुलांपैकी इतर कोणाच्याही केसाला धक्का लागू देणार नाही. अर्जुनाचा वध करून मी आपल्या पराक्रमाची प्रचीती जगाला पटवून देईन. युद्धात अर्जुन मारला गेला तरी माझ्यासह पांच पांडव राहतील. मी मेलो तर तुझे पांच पुत्र आहेतच. तुला सहा पुत्रांची माता होणे कदापि शक्य होणार नाही."

कुंती दुःखावेगाने कर्णाला आपल्या पोटाशी धरून म्हणाली–"बाळ! भाग्यात जे असते तेच होते. आपण मर्त्य निमित्त मात्र आहोत. कौरवांचा नाश निश्चित आहे. परंतु तू आपल्या चार भावांना वगळून युद्ध करणार आहेस ही गोष्ट विसरू नकोस. तुझे शुभ होवो!" असा कर्णाला आशीर्वाद देऊन कुंती निघून गेली. कर्णाने कुंतीला नमस्कार केला आणि तो आपल्या निवासस्थानी निघून गेला.

हस्तिनापुराहून उपप्लाव्यला परत येताच कृष्णाने जे घडले ते पांडवांना सांगितले. नंतर पुढे काय करावयाचे या संबंधी त्यांनी परस्परांचा सल्ला घेतला. नंतर कृष्ण आपल्या निवासस्थानी निघून गेला.

त्या दिवशी रात्री पांडवांनी युद्धासंबंधी कृष्णाशी बराच वेळ विचार विनिमय केला. पांडवांच्या बाजूने सात अक्षौहिणी सैन्य

युद्धास तयार होते. प्रत्येक अक्षौहिणी सैन्याचा एक सेनापती होता. विराट, द्रुपद, धृष्टद्युम्न, शिखंडी, सात्यकी, चेकितान आणि भीम सात अक्षौहिणी सैन्याचे प्रमुख नेमले गेले. त्या सर्वांचा एक सर सेनापती म्हणून आणि भीष्माचार्यांची बरोबरी करू शकेल असा सेनापती निवडणे आवश्यक होते. युधिष्ठिराने असा सर सेनापती कोणाला नेमावे विचारले. तेव्हां सहदेवाने विराटाचे, नकुलाने द्रुपदाचे, अर्जुनाने धृष्टद्युम्नाचे आणि भीमाने शिखंडीचे नाव सुचविले. युधिष्ठिराने कृष्ण सांगेल त्याला कोणा दोघांमध्ये सर सेनापती नेमण्याचे सूचना केली. तेव्हां कृष्णाने धृष्टद्युम्नाला सर्वांचा प्रमुख नेमावे असे सुचवून अर्जुनाच्या सूचनेला दुजोरा दिला.

धृष्टद्युम्नाची निवड झाल्याचे सर्व राजांना कळले तेव्हां त्यांना ती निवड योग्य दिसली व त्यांना फार आनंद झाला. आतां सैन्य संचालन सुरू झाले. रथ सर्वांत पुढे निघाले. शंख आणि रणवाद्ये वाजू लागली आणि [illegible]

सैन्याच्या अग्रभागी भीम, नकुल आणि सहदेव निघाले. त्यांच्या पाठीमागून अभिमन्यु, उपपांडव, धृष्टद्युम्न आणि पांचाल योद्धा निघाले. सैन्याच्या मध्यभागी युधिष्ठिर होता. सैन्याबरोबर अनेक प्रकारची वाहने, रणगाडे, वैद्य आणि इतर सेवक होते. द्रौपदी आपल्या दासींसह उपप्लाव्य नगरीतच राहली. पांडवांनी युद्धाला निघण्यापूर्वी ब्राह्मणांना गोदान व सुवर्णदान केले आणि त्यांचा आशीर्वाद घेतला.

सैन्याच्या शेवटी विराट, कुंतिभोज, धृष्टद्युम्नाचे पुत्र, चाळीस हजार रथ, दोन लाख घोडे, पांच लाख पायदळ सैन्य, साठ हजार हत्ती घेऊन चेकितान, धृष्टकेतु, सात्यकी, कृष्ण आणि अर्जुन होते.

ते अफाट सैन्य कुरुक्षेत्र मैदानावर पोचताच शंख वाजू लागले. सैनिक आनंदाने जयघोष करू लागले. त्यांच्या जयघोषाने सर्व आकाश दुमदुमले.

शिव लीला

[५]

दक्षिण भारतात पोत्तपिनाडु नामक प्रदेशात एक फार मोठे अरण्य होते. त्यात शबर जातीचे लोक रहात असत. त्या प्रदेशाची राजधानी ऊडमरु ही होती. शबर लोक शिकार करून किंवा शेतकी करून आपला उदर निर्वाह चालवीत.

शबर जातीच्या राजाचे नाव नादनाथ आणि राणीचे नाव तंडे असे होते. त्यांना तिन्नडु नावाचा मुलगा होता. मोठा झाल्यावर त्याला सर्व शस्त्रास्त्रविद्या शिकविण्यात आली. हळूहळू तो पळणाऱ्या हरणाला व आकाशात उडणाऱ्या पक्ष्याला तो सहज नेम मारून ठार करू लागला.

शबर जातीच्या लोकांनी आपल्या युवराजाला शिकार करण्याची विद्यापण उत्तम प्रकारे शिकवावी असे सुचविले. त्यांनी शंकराजवळ हात जोडून नवस केला, कित्येक जनावरांचा बळी दिला, महुवा नावाच्या फुलाची दारू प्याले आणि नृत्यगान करीत एक मोठी मिरवणूक काढली.

दुसऱ्या दिवशी ते शिकारीसाठी जाळी, दोऱ्या, फास, शिकारी कुत्री इत्यादि घेऊन निघाले. तिन्नडु वाजत गाजत शिकारीला निघाला. ते लोक तिरुपतीच्या डोंगराळ प्रदेशाकडे निघाले. वाटेत अनेक श्वापदांची व पक्ष्यांची शिकार केली. त्यांचे मांस काढून ते विस्तवात भाजले आणि जंगलातल्या मधात बुडवून खाल्ले. अशा तऱ्हेने शिकार करीत ते अनेक दिवस हिंडले व फिरले.

एक दिवशी शिकारीला गेला असतां तिन्नडु दमून गेला आणि बकुळाच्या झाडाखाली झोपला. स्वप्नात त्याला एक

महापुरुष दिसला. त्याच्या सर्वांगावर विभूती लावलेली होती. त्याच्या कंबरेला त्याने व्याघ्रचर्म बांधलेले होते, डोक्याला जटा होती, गळयात मुंडमाळ होती आणि त्याच्या मध्य भागी शिवलिंग होते. तो महापुरुष स्वप्नातच तिन्नडूला म्हणाला– "बाळ! या डोंगराच्या पायथ्याशी सुवर्ण-मुखी नदीच्याकाठी वटवृक्षाखाली शंकर निवास करीत आहे. तू त्याची पुजा कर."

तिन्नडु दचकून जागा झाला. त्याने आश्चर्यचकित होऊन चारीबाजूला पाहिले. त्याचे अनुयायी शिकार खेळण्यात मग्न होते. इतक्यात एक रानडुक्कर ओरडत त्या बाजूला आले. तिन्नडूने त्या रानडुकराचा पाठलाग केला. परंतु ते डुक्कर एकाएकी ज्या जागी अदृश्य झाले. त्याच जागी तिन्नडूला एक शिवमंदिर दिसले. स्वप्नात त्या महा-पुरुषाने त्याच शिवलिंगाविषयी सांगितले होते. म्हणून तिन्नडूला ती सर्व शिवलीला आहे असे वाटले. तेव्हां त्याने त्या शिव-लिंगाला साष्टांग नमस्कार केला आणि म्हणाला–"हे प्रभो! या डोंगराळ प्रदेशात ज्या जागी वाघ आणि सिंह विहार करतात अशा या जागी नदीकाठी तू कां राहतोस? तुला भूक लागली तर तुला अन्नपाणी कोण आणून देईल? तू आमच्या गावी ऊडमूर येथे कां येऊन रहात नाहीस? माझ्या वहिणी तुला डुकराचे, हरणाचे व पक्ष्यांचे मांस शिजवून अगर भाजून खायला देतील. भात भाजी, खीर व फळे आणून देतील. परंतु तू आला नाहीस तर मी देखील येथून हलणार नाही."

इतक्यात इतर शबर त्याला शोधीत त्या जागी येऊन पोचले. ते त्याला म्हणाले– "मालक! आपण ज्या रानडुकराचा पाठ-लाग केलात ते डुक्कर कोठे आहे? चला घरी." तिन्नडूने त्या प्रश्नाचे एवढेच उत्तर दिले–"शंकराने माझ्याबरोबर यायचे कबूल केले तरच मी येईन. नाही तर येणार नाही. तुम्ही जा." नंतर तो शंकराचे स्मरण करून ध्यानमग्न झाला. तेव्हां सर्व निराश होऊन तेथून निघून गेले.

शंकराला किती दिवसापासून अन्न-पाण्याविना काढावे लागले असतील कोणास ठाऊक? असा विचार करून तिन्नडु धनुष्य बाण घेऊन शिकारीस निघाला. त्याने एक रानडुक्कर मारले. त्याचे मांस काढून त्याचे बारीकबारीक तुकडे करून ते भाजले. सुवर्णमुखीचे पाणी आणून शंकरासमोर ठेवले आणि म्हणाला–"हा नैवेद्य आहे. थोडे खाऊन घे!"

परंतु शंकराकडून काहीच उत्तर मिळाले नाही. तेव्हां तिन्नडु रडू लागला आणि म्हणाला–"हे प्रभो! तू हे मांसखाल्ले नाहीस तर मी तुझ्यासमोर जीव देईन."

शंकराने तिन्नडूच्या भक्तीवर प्रसन्न होऊन त्याला दर्शन दिले व म्हणाला– "ऊठ बाळ! मी खातो मांस!" असे सांगून शंकराने सर्व मांस खाऊन टाकले.

असेच काही दिवस गेले. एक दिवशी शिवगोचर नावाचा एक नैष्ठिक शिवभक्त ब्राह्मण त्या देवळात आला आणि म्हणाला– "प्रभो या उष्टया काडया कसल्या? आणि ही घाण कसली? तुझ्या या पवित्र देवळात ही घाण कोणी करून ठेवली. तू सांगितले नाहीस तर मी अन्नपाणी त्याग करून तुझ्या चरणांवरच जीव देईन."

"हे भक्त! तू घाबरण्याचे कारण नाही. माझा एक भक्त जंगलात राहणारा आहे आणि तो भक्ति भावनेने मला जे निवेदन

करतो ते मी प्रेमाने ग्रहण करतो. तुला त्याला पहावयाचे असेल तर तु माझ्या पाठीमागे लपून बस." शंकर म्हणाला.

थोड्या वेळाने तिन्नडु देवळात आला. शिवलिंगासमोर ज्या उष्टया वस्तू पडल्या होत्या त्या त्याने पायाने दूर सरकविल्या आणि आपल्या तोंडात त्याने जे पाणी आणले होते त्याने शिवलिंगावर अभिषेक केला. नंतर शिवलिंगासमोर एक पत्रावळ ठेवून मांसाचे तुकडे त्यावर वाढून ठेवले.

शंकराने तिन्नडूच्या भक्तीची परीक्षा घेण्याचे ठरविले. म्हणून त्याने त्या मांसाला हात देखील लावला नाही. त्याच्या मिटलेल्या डोळ्यातून घळघळा पाणी वाहू लागले. ते पाहून तिन्नडु घाबरून गेला. त्याने अनेक प्रकारे डोळ्याचे काय दुखणे आहे हे पाहून इलाज केले. परंतु शंकराच्या अश्रूधारा बंद व्हायच्या ऐवजी त्यांच्या जागी रक्ताच्या धारा वाहू लागल्या.

आतां काय करावे, तिन्नडूला कळेना. त्याला वाटले की डोळ्याचे दुखणे दूर करण्याचा उपाय दुसरा डोळा त्या जागी बसविणेच आहे. तसा विचार करून त्याने आपल्या सुरीने आपला डोळा काढला आणि शंकराच्या डोळ्याच्या जागी बसविला.

त्यानंतर दुसऱ्या डोळ्यातून रक्ताच्या धारा वहात असलेल्या पाहून तो म्हणाला– "घाबरण्याचे कारण नाही प्रभो!" असे म्हणत त्याने दुसरा डोळा काढण्यासाठी सुरी डोळ्याजवळ नेली. तेव्हां शंकराने प्रगट होऊन त्याला म्हटले–"थांब!"

त्यानंतर त्याने ब्राह्मणभक्ताला हाक मारली व म्हणाला–"शिवडोचर! पाहिलीस तू या जंगली शिवभक्ताची भक्ती?" नंतर शंकराने दोघांना विचारले–"तुम्हांला जो वर पाहिजे तो मागून घ्या."

"प्रभो! तुला जो द्यावासा वाटेल तोच वर दे. तुझ्याजवळ आम्ही काय मागणार?" असे म्हणत दोघांनी शंकरासमोर साष्टांग नमस्कार केला. शंकराने त्या दोघांना या जगाच्या मायाजालातून कायमचे मुक्त करून शिवलीन करून घेतले.

१३७. राक्षस चित्र

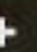
उत्तर अमेरिकेतील कॉलिफोर्निया नामक राज्यात ब्लॅट नामक स्थानी ही चित्रे आहेत. जमिनीवरून ही चित्रे ठीक ठीक दिसत नाहीत. म्हणून ही चित्रे काढणाऱ्यांना तरी त्यांनी काढलेली चित्रे कशी आहेत हे कसे काय कळले असेल, कोणास ठाऊक? अशी अनेक चित्रे खड्यांची या जागी आहेत. विमानात बसूनच ही चित्रे पाहणे शक्य आहे. १९४३ साली या चित्रांचे फोटो अगदी पहिल्या पहिल्याने काढण्यात आले.

खालच्या चित्रात फक्त दोनच चित्रे दिसत आहेत. परंतु त्या प्रदेशात अशी अनेक राक्षसी चित्रे आहेत. ही चित्रे तितकी खोल नाहीत, परंतु फार मोठी पसरलेली आहेत. मनुष्याच्या चित्राची उंची पायापासून डोक्यापर्यंत १७० फुट आहे. दुसरे चित्र लांब शेपटीच्या एका घोड्याचे आहे. इ. स. १५४० पूर्वी या प्रदेशात घोडेच नव्हते. ही वस्तुस्थिति आहे. म्हणून असे म्हणावे लागते की इ. स. १५४० नंतरच या राक्षसी चित्रांची निर्मीती अमेरिकन रेड इंडियनांनी केली असावी. कारण त्या पुर्वी त्यांना घोड्याच्या रंगरूपाची कल्पनाच नव्हती.

Vapā